

Dovilė Keršienė

TĘSTINUMO PRASMĖS:
JURGIO LEBEDŽIO
VIENO TEKSTO ISTORIJA

Įdomu stebėti kūrybinį virsmą: lapelis su padrikomis mintimis – tekstas – kūrinys. Tyrinėji rankraščius: stebi kūrėjo minčių vingius, rašysenos pakitimus, atspindinčius momento nuotaiką, laiko ženklų atspaudus. Seki giją: pradedi nuo gimusių autoriaus galvoje minčių, surašytų ant lapelių lapeliūkščių, nugelsvintų metų bėgimo, paženklintų žmogaus (ar žmonių) būties pėdsakų; vėliau žvelgi į nuoseklią tekstą, kartkartėm kūrėjo rankos numargintą keitimais, minties ar nuotaikos šuoliais. Priartėji prie oficialaus teksto-kūrinio, teikto kitiems, keliavusio per recenzentų rankas, „besigynusio“, ir matai jau tų kitų paliktus ženklus... Žodžiu, stebi teksto-kūrinio istoriją: slėpiningas gimimas, trumpas oficialus gyvenimas, „pensija“ ir užmarštis universiteto rankraštyne. Kantriai jo laukta „prisikėlimo“ valandos, kai jau svetimos rankos ištrauks į dienos šviesą, kai bus galima tęsti nutrūkusią kitados kelionę drauge su kitais tekstais, kūriniais – labai senais ir nelabai, ir su visai naujais. Taigi tęsti ryšius, kuriais visi kūriniai susiję, liudyti apie tai, kas buvo ir kas vėl kartojasi, kas sukasi ratu ar kylo spirale. Kas susiję.

Tokia Jurgio Lebedžio (1913–1970) vieno teksto – diplominio darbo „Vienuolio kūrybos raida“¹ – istorija. Kuo ji mums šiandien įdomi, svarbi? Bandant įvertinti ir išsamiau atskleisti „vėlyvąjį“ Lebedį,

¹ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*: Diplominis darbas, 1937, mašinarštinis saugomas Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje (toliau – VUBRS), F 133–320.

svarbi išlieka jo profesinės veiklos pradžia tais tolimais keturiasdešimtaisiais praėjusio amžiaus metais. Daugiausia duomenų apie jaunąjį Lebedį šiandien teikia vienas iš negausių išlikusių jo prieškarinio tekstų, o būtent, minėtas diplominis darbas. Šis tekstas nebuvo vėliau nei paties Lebedžio rengiamas spaudai, nei plačiau žinomas literatūros mokslo istorikams ar jų aptarinėjamas². Šiame darbe galima atsekti jauno kūrėjo minčių, gal kiek ir maksimalistinių, užrašytų su įkarščiu³, eigą, mokymąsi iš savęs ir kitų, ėjimą pirmyn. Mat Lebedys vėlesniuose savo darbuose nebegrižta prie Antano Vienuolio kūrybos, o pasuka į stilistikos, kiek vėliau – į senosios raštijos studijas, ilgainiui atsisako psichologinio literatūros tyrinėjimo metodo⁴, suvokęs jo ribas ir pavojus.

Lebedžio darbas apie Vienuolį, taikliu Viktorijos Daujotytės apibūdinimu⁵, liko gyventi savyje, nors ir buvo prieinamas tam tikram

² Šis Lebedžio darbas labai trumpai aptartas ar tik paminėtas šiose knygose: *Profesorius Jurgis Lebedys*, sudarė Juozas Girdzijauskas, (*Žymieji Tarybų Lietuvos mokslininkai*), Vilnius: Mokslas, 1983, p. 9–10, 13, 30–32, 202 (toliau šiame straipsnyje žymima santrumpa PJJ); Jurgis Lebedys, *Lituanistikos baruose*, paruošė Juozas Girdzijauskas, t. 1: *Studijos ir straipsniai*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 3 (toliau šiame straipsnyje žymima santrumpa LB, t. 1); Rapolas Šaltenis, A. *Vienuolio gyvenimo pėdsakais*: Biografinė apybraiža, Vilnius: Vaga, 1982, p. 26, 93, 218–219; Vanda Zaborskaitė, *Lūkesčių išsipildymas*, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, sudarytojas ir redaktorius Sigitas Narbutas, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 45.

³ Šio darbo recenzentų – Vinco Krėvės-Mickevičiaus ir Mykolo Biržiškos – vertinimai nebuvo palankūs. Plačiau apie tai bus kalbama toliau.

⁴ Šį metodą Lebedys naudoja savo diplominiame darbe. Plačiau tai bus aptarta vėliau, o dabar nusakysime tik šio metodo esmę: išeities taškas čia yra autoriaus asmuo, jo biografinė ir psichologinė realybė, kurios apraiškų ieškoma kūryboje. Taigi bandoma ieškoti ryšio tarp menininko asmenybės psichinės struktūros ir jo kūrybos, žiūrėti į kūrinį kaip į autoriaus pasaulėvaizdžio išraišką. – Plačiau apie tai žr., pvz., Vanda Zaborskaitė, „Literatūros mokslas: idėjos ir problemos“, in: *Poetika ir literatūros estetika*: Literatūros mokslas Vakarų Europoje nuo XIX iki XX amžiaus vidurio, sudarė Vanda Zaborskaitė, d. 2, Vilnius: Vaga, 1989, p. 7–28 (toliau šiame straipsnyje ši knyga žymima santrumpa *Poetika*).

⁵ „Kūrinys lieka neveikiantis (funkcionuoja tik tekstas), jei nepatenka į jo veikimą skatinančią, provokuojančią situaciją – iš esmės dialoginę situaciją“, žr.: Viktorija Daujotytė, *Tekstas ir kūrinys*, Vilnius: Kultūra, 1999, p. 137.

ratui žmonių, sovietmečiu laukusių ar ieškojusių progos jį publikuoti⁶. Mat atūžęs „naujas“ laikotarpis nebebuvo palankus ankstesnių žmogiskomis ir nepolitizuotomis vertybėmis grįstų literatūros mokslo, kritikos ir apskritai kūrybos tradicijų plėtrai. Antanui Vienuoliui tapus „didžiu tarybinu rašytoju“, kūriniai, nederėję prie tokios etiketės, taip pat ją kitom spalvom galėję nudažyti ankstesnio asmeninio bei kūrybinio gyvenimo įvykiai iš viešosios erdvės pasitraukė⁷. Kartu su jais į archyvų ir bibliotekų lentynas gulė visa, kas liudijo apie kitokį Vienuolį – rašytoją ir žmogų. Taigi – ir šis Lebedžio darbas, kuris puikiai atspindi žmogaus, prieškarium baigusio studijas europinio lygio aukštojoje mokykloje, visapusišką požiūrį į rašytoją. Darbe kalbama apie tautinį atgimimą, apie nepriklausomą Lietuvą, apie Vienuolio susižavėjimą (tegu ir laikiną) fašizmu kaip tautiškumo, tautos vienybės, Lietuvos išsigelbėjimo garantu⁸; jame daug kalbama ir apie Vienuolio religinius jausmus, krikščionybės idėjas; čia taip pat rasime ir kritiškų rašytojo minčių apie marksistinį socializmą⁹. Argi galėjo sovietmečiu būti paviešintos tokios „politinės“ Lebedžio cituojamos Vienuolio mintys:

Nors aš nesu nei pilozopas, nei mokslo vyras, tačiau drąsiai galiu sakyti ir tikinti, kad pasauly lygybės ir nebus tol, kol žemėj gyvuos nors du žmonės. Taip pat galiu tvirtinti, kad rusų kariškiai nuėmę blizgančius antpečius, žvaigžduotes ir ženklelius, puošis raudonom, sidabru ir auksu išsiūtom žvaigždėm, žvangančiais pentiniais, lenktais kardais ir žibučiais tol, kol gaidžiam dygs pagurkly raudonos skiauterys, uodegoj siūbuos įvairiaspalvės ilgus plunksnos, kol savo narsumu

⁶ Kiek žinoma straipsnio autorei, tokių ketinimų turėjo Lebedžio kūrybinį palikimą tvarkę prof. Vanda Zaborskaitė ir prof. Juozas Girdzijauskas.

⁷ Rapolas Šaltenis, *Tikras netikras A. Vienuolis*, Kaunas: Spindulys, 1994, p. 5–7.

⁸ „Fašistinė Italija sustiprino tautinę dvasią, tautos kaip tokios vertinimą. Ir Lietuvos išgelbėjimas Vienuoliui atrodo tegalimas fašizme, nes tauta gali būti galinga tik vienybėj. Visa tai galima pastebėti tiek Vienuolio išsireiškimuose, tiek kūryboj. [...] Tas Vienuolio nukrypimas į Italiją, į fašizmą charakteringas ir kaip laiko apraiška. Tuo metu ir visoj Lietuvoj susidomėjimas fašizmu inteligentijoj padidėjo.“ – Čia ir toliau cituojama iš: Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*: Diplominis darbas, p. 111–112 (citatu kalba netaisyta).

⁹ *Ibidem*, p. 10.

ir plunksnų gražumu ginčysis dėl patelių tetervinai, balandžiai... Dėl pasaulio taikos ir ramybės aš ir išsivežiau iš rusų savo nuomonę: kad taikos ir ramybės nei pasauly nei Tarybų Rusuos nebus tol, kol liūtai turės nagus, vilkai dantis, o avinai nešios ragus, o višta kvėpės gardžiai vištiena... Kad pabėgėliai ir tremtiniai, nežiūrint į visas „laisves“ ir visus šmeižtus trauks į savo tėvynę tol, kol paukštis skris perėt į savo gimtąsias vietas.

Tikrosios artimo meilės, laisvės ir lygybės teduos žmonėm tik grynas mokslas ir toji skaisti idėja, kuri buvo pražydusi prieš du tūkstančius metų, bet patekusi į „Komisarų“ rankas – vieniem pramoga, kitiems verguve tapo (Lietuva, 1920, Nr. 150).¹⁰

Roberto George'o Collingwoodo teigimu, „tekstą galima suprasti tik suvokus klausimą, į kurį atsakymas ir yra tekstas“¹¹. Kokius klausimus man (tyrėjui, interpretatoriui, tiesiog skaitytojui) uždavė Lebedžio tekstas? Kokius klausimus aš uždaviau jam?

Įdomi šio Lebedžio teksto slinktis: nuo 1937 iki 2005 m. Kas pasikeitė? Turbūt daug kas. Juk „tekstų likimuose intensyviai dalyvauja laikas, naikintojas ir kūrėjas“¹². Nuo šio darbo parašymo praėjo beveik septyni dešimtmečiai, tad savaime susiduriame ir su tam tikra bet kurio senesnio tiriamo teksto ypatybe – su jo specifiškumu¹³, reikalaujančiu didesnio, atsargesnio dėmesio. Laiko nuotolis lemia problemų ratą: tai, kas buvo aktualu ar savaime suprantama „tada“, gali būti visiškai nesuprantama „dabar“, ir atvirkščiai. O gal apsisukus kelių dešimtmečių ratui vėl tai, kas „tada“ buvo aktualu, tampa aktualu ir „dabar“? Juk per mažne septynis dešimtmečius susidarė tam tikras kontekstas, „nuosėdų“, vertinimų, interpretacijų, kad ir kokie

¹⁰ *Ibidem*, p. 58. – Taip Vienuolis aprašo savo, korespondento, 1920 m. kelionės į Maskvą su Lietuvių taikos delegacija išspūdžius.

¹¹ Hans Robert Jauss, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, in: *Literatūros istorija ir jos kūrėjai*, (*Senoji Lietuvos literatūra*, kn. 17), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 224.

¹² Viktorija Daujotytė, *Tekstas ir kūrinys*, p. 83.

¹³ Apskritai čia reikėtų atkreipti dėmesį į humanitarinių mokslų, jų objekto, metodų, lyginant su gamtos ar tiksliaisiais mokslais, specifinį moksliskumą arba kitamoksliskumą. – Plačiau apie tai žiūrėti in: Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2001, p. 9–18; 70–81 ir kt.

jie būtų, sluoksniš. Ar gali šis darbas prabilti naujai? Pasak Hanso Roberto Jausso, „prielaidas atsirasti meno tradicijai sudaro praeities ir dabarties dialoginis santykis, dėl to praeities kūrinys tik tada gali atsakyti į klausimus ir „kalbėti“ su mumis, kai šiuolaikinis stebėtojas iškelia kūrinį aktualizuojantį klausimą“¹⁴. Vertinga šio mokslininko pastaba, kad naujas dabarties suvokimas gali sugrąžinti ir atgaivinti „seną“ literatūrinę tradiciją. Pasikeitusios estetiškos nuostatos gali vėl sugrąžinti mums svarbią praeitį. Mat naujumas – ir istorinė kategorija, ne vien estetinė¹⁵.

Atsižvelgiant į minėtąjį specifiškumą, kuriuo pasižymi ir šis, ir apskritai bet kuris kitas ankstesnių epochų tekstas, būtina atsakyti į klausimą: kodėl *prasminga*¹⁶ *Lebedžio diplominį darbą iškelti viešumon, aktualizuoti, interpretuoti? Čia norėtuši pateikti atsakymą-pasvarstymą tarsi metaforą, susijusią su žmogaus mentalitetu, kultūros, literatūros istorija ir pan. Visa tai galima įsivaizduoti kaip mozaiką, kurią sudėliojo mūsų protėviai, praeities kūrėjai, epochos, atradimai, praradimai ir daugybė kitų dalykų.*¹⁷ Ji nuolatos pildosi, t. y. mes patys ją pildome – jau *savais* atradimais, tyrinėjimais, kūriniais, jų interpretacijomis, t. y. tęsdami tradicijas, dialogiškai kalbėdami su jomis, kurdami naujas. Tai prasmingas šiandienos ir rytdienos mozaikos kūrimas ir pildymas.

Interpretuodami ne ankstesnių epochų grožinės literatūros kūrinių, o tų epochų teorinę: kritinę ar mokslinę, studiją apie jį, mes taip pat

¹⁴ Hans Robert Jauss, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, p. 226.

¹⁵ *Ibidem*, p. 230.

¹⁶ „Žmogui prasmė nėra duota, o užduota. Todėl prasmės klausimas yra svarbus ir literatūrai, ir filosofijai. Suprasdamas žmogus artėja prie prasmės. Teksto-kūrinio supratimas yra jo prasmės ar prasmių supratimas. [...] Klausimas apie prasmę yra esminis menui, humanistikai. Būtent: klausimas. Ir nebūtinai atsakymas“, žr.: Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, p. 139.

¹⁷ „Nėra žmogaus, kuris būtų atskiras, absoliučiai savarankiškas, sutampan-tis pats su savimi. Žmogus yra prasidėjęs su pačiais seniausiais savo protėviais. Patys archaiškiausi tekstai yra žmogiškojo fenomeno formavimosi ir raiškos bū-dai, ištirę pasaulyje“, žr.: Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, p. 106.

plečiame ir jos, ir kūrinio, ir savo pažinimo akiračius. Taip galime pastebėti „pasislėpusius“ ateičiai reikšmingų darbų plotus. Todėl ir prasminga šį Lebedžio darbą įrašyti į esamą, vis pildomą lietuvių filologinės minties paradigmą, į mūsų humanitarinių mokslų tradiciją; taip pat tai suteikia galimybę objektyviau, pilniau įvertinti Lebedžio kūrybinį palikimą.

Viso to mes galime pasiekti interpretuodami, t. y. užmezgdami ir išlaikydami su tiriamuoju objektu ypatingą kontaktą¹⁸. Vis dėlto – kaip vertinti *teisingai*? Koks interpretatoriaus uždavinys? Kartu su René Welleku norisi klausti: *kaip* filologas apskritai turi vertinti literatūros kūrinį – iš praeities perspektyvos, iš dabarties pozicijų ar „vertės ateinantiems šimtmečiams“ požiūriu?¹⁹ Mat „vaizdas“, kurį matė Vienuolis, Lebedys – žiūrint mūsų akimis – buvo nepilnas, kitoks. Jie abu patys gerokai jį papildė savo darbais. Bet metai pridėliojo daugybę naujų mozaikos dalelių, ir ją dabar matome jau gerokai kitokią nei šie kūrėjai. Juk „neistoriškai ir nefilosofiškai mąstytume, jei viską matuotume savo pačių pažiūromis, o į kitų laikų vertinimus žvelgtume iš aukšto“²⁰. „XVIII a. interpretacijos tikslas – pažinti dalyką, apie kurį kalbama kūrinyje, XIX a. – pažinti autorių, XX a. – pažinti kūrinį“²¹. Vieno romantinės hermeneutikos pradininkų Friedricho Schleiermacherio (1768–1834) teigimu, kritiškai, istoriškai mąstantis interpretatorius „mano, kad nesuprantama savaime ir kad visada privalome norėti ir stengtis suprasti“. Jeigu interpretatorius jaučia, kad jam tekste „viskas aišku“, tai dar nereiškia, jog jis šitą tekstą suprato teisingai, t. y. atskleidė tą jo prasmę, kurią į jį „įdėjo“ autorius, ir ne-

¹⁸ „Interpretacija yra tai, kas niekad nepabaigiamai tarpininkauja tarp žmogaus ir pasaulio, tad vienintelis tikrai betarpiškas ir duotas dalykas, – kad mes suprantame kažką kaip kažką“, žr. Hans Georg Gadamer, *Istorija. Menas. Kalba*, sudarė ir vertė Arūnas Sverdiolas, Vilnius: Baltos lankos, 1999, p. 179.

¹⁹ Hans Robert Jauss, „Literatūros istorija kaip literatūros mokslo provokacija“, p. 224.

²⁰ Richard Müller-Freienfels, *Poetika*, 1920, in: *Poetika*, d. 2, p. 199.

²¹ Čia remiamasi: Zenonas Norkus, *Istorika: Istorinis įvadas*, Vilnius: Taura, 1996, p. 134.

suteikė jam savosios prasmės, kuri gali būti kitokia negu „autorinė“. Šitos prasmės pažinimas ir yra interpretacijos uždavinys²². Beje, „kiekvienas pažintinis kontaktas su pasauliu yra jo interpretacija“. Martinas Heideggeris (1889–1976) tai pagrindžia įžvalga, jog „kiekvienas toks kontaktas turi struktūrą „kaip“: namą matome kaip seną ar naują, balsą girdime kaip piktą ar švelnų ir t. t.“²³ Iš tiesų svarbu, kas ir kaip žiūri į tą patį tekstą, ir ką jame regi: „sielą“, „kūną“ ar ir viena, ir kita. Palyginkime kad ir kelis tos pačios Vienuolio „Paskenduolės“ „perskaitymus“ – Marcelijaus Martinaičio, Antano Venclovos, Viktorijos Daujotytės, Janinos Žėkaitės, Juozo Stonio ir kt.²⁴, ir suprasime, kiek daug sluoksnių mums šiandien jau „turi“ šitas kūrinys. Todėl tyrinėjant ir vertinant šį diplominį darbą reikia nepaleisti iš akių jo specifinių ypatybių.

Taigi Lebedys pateikė savą Vienuolio kūrybos interpretaciją, kuriai taip pat būdingas tam tikrų taisyklių, metodų paisymas. Manome, kad atskleisti juos taip pat būtų vienas iš šio tyrimo uždavinių. Savo ruožtu mes irgi interpretuosime šį Lebedžio darbą. Tasai jo savu metu sukurtas „sluoksnis“ ir šiandien padeda išsamiau suvokti Vienuolio gyvenimą ir kūrybą. Dialogiškas mūsų santykis su Lebedžiu, o per jį – ir su Vienuoliu turėtų prisidėti prie minėto humanitarinių mokslų tradicijos pildymo. Taigi atsižvelgdami į tokias pradines nuostatas ir pamėginkime aptarti tą pirmą Lebedžio literatūros mokslo darbą.

* * *

Pagrindus savo būsimai literatūros istoriko ir pedagogo veiklai Lebedys gavo Vytauto Didžiojo universitete. Čia jis klausė daugelio garsesniųjų Universiteto pedagogų, tokių kaip Vincas Mykolaitis-Putinas (1893–1967), Vincas Krėvė-Mickevičius (1882–1954),

²² *Ibidem*, p. 136.

²³ *Ibidem*, p. 153.

²⁴ Jie publikuoti kn.: *Antano Vienuolio Paskenduolė: Tekstas ir interpretacijos*, sudarytoja Loreta Mačianskaitė, (*Colloquia*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003.

Mykolas (1882–1962) ir Vaclovas (1884–1956) Biržiškos, Vladas Dubas (1887–1937), Eduardas Volteris (1856–1941) ir kt., paskaitų²⁵. Būtent čia jis parašė ir apgynė diplominį darbą „Vienuolio kūrybos raida“, ir čia, Universiteto aplinkoje, reikia ieškoti šito teksto ištakų. Darbą turėtume sieti su didžiausią įtaką anuomet Lebedžiui dariusiu prof. Mykolaičiu, jo moksliniais interesais, taip pat Lebedžio tuo metu studijuotais dalykais ir skaitytais literatūros mokslo veikalais; taip pat iš akių negalima išleisti nė to, kas anuomet sudarė literatūrologijos „madą“: tada gausiau vartotų konceptų, metodų ir pan. Bandysime visa tai atskleisti, remdamiesi pirmiausia aptariamu diplominiu darbu ir archyvine medžiaga.

Diplominio darbo pradžioje Lebedys štai taip suformulavo tyrimo uždavinį: „Jeigu jau prileisti, kad iš tikrųjų dabartinė kūryba yra menkesnė už ankstyvesniąją, kaip daugelis recenzentų konstatuoja (ypač „Ministeris“), reik pastebėti, kad niekas dar nėra, berods, mėginęs išaiškinti, koku būdu tai atsitiko. Niekas dar nėra mėginęs dabartinę ir ankstyvesnę Vienuolio kūrybą susieti su paties kūrėjo asmenybe ir gyvenimu“²⁶. Susidoroti su taip suformuluotu uždaviniu buvo pasirinktas psichologinis literatūros tyrimo metodas. Tokį pasirinkimą lėmė kelios priežastys. Kaip rašo Vanda Zaborskaitė, „nuo jaunystės J. Lebedį prisimenantys artimieji, draugai, bendradarbiai sako jį mokėjus bendrauti su žmonėmis. Ir vėliau, kaip minėta, jį labai traukė žmogiškos prigimties bei charakterių vidinis mechanizmas. Šį polinkį, matyt, gerai atitiko psichologinis metodas, jo studijų metais turėjęs didelį svorį nemarksistinėje literatūrologijoje. Į ją J. Lebedys puolė su visu jaunystės įkarščiu ir jau tada jam būdingu nuodugnumu ir metodiškumu“²⁷. Geras vokiečių kalbos mokėjimas (pirmame kurse Lebedys buvo pradėjęs studijuoti germanistiką) taip pat leido giliau pasinerti

²⁵ Vytautas Vanagas, „Kelio vingiai“, in: *PJL*, p. 8–10.

²⁶ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 2.

²⁷ Vanda Zaborskaitė, „Meninio žodžio spalvos“, in: *PJL*, p. 30; straipsnis pakartotas kn.: Idem, *Tarp istorijos ir dabarties: Literatūra, atsiminimai, publicistika*, Vilnius: Tyto alba, 2002, p. 328–340.

į XX a. antrojo ir trečiojo dešimtmečio vokiečių literatūrologiją, Universitete irgi turėjusią šalininkų. Kaip nurodo Juozas Stonys, būtent tais metais, kai Lebedys studijavo ir rašė diplominį darbą, Lietuvoje „daugiau domėtasi psichologizmu, negu anksčiau. Periodikoje vis dažniau rodosi straipsnių, kur psichologinė analizė traktuojama kaip reikšminga literatūros kūrinio ypatybė, neretai lemianti ir bendrą kūrinio vertę. Pačioje literatūroje stiprėjo psichologizmo kryptis – šiuo dešimtmečiu pasirodė ryškių tos krypties kūrinių“²⁸.

Didelės įtakos, be abejo, turėjo Lebedžiui dėstęs prof. Mykolaitis. Jis buvo diplominio darbo vadovas; veikiausiai jis ir pasiūlė Lebedžiui apie Vienuolį rašyti remiantis minėtu psichologiniu metodu. Atkreipsime dėmesį, kad šis metodas tuo metu ir pačiam Putinui buvo itin artimas bei įdomus²⁹. Mat neturime pamiršti fakto, jog rašytojas savu metu mokėsi Fribūro ir Miuncheno universitetuose, kur studijavo sisteminę filosofiją, filosofijos ir meno istoriją, išklausė išsamius psichologijos ir estetikos kursus, giliau susipažino su prancūzų ir vokiečių literatūros istorijomis, studijavo literatūros kryptis ir stilistiką, kaip reikiant išmoko vokiečių, prancūzų ir lenkų kalbas³⁰. Taigi įgijo aukšto lygio europinį išsilavinimą, išsiugdė kūrybiško, laisvo žmogaus požiūrį į literatūrą; visa tai profesorius vėliau stengėsi perteikti savo studentams.

Egzistavo tam tikra Putino „mokykla“. Štai kaip ją prisimena Lebedžio bendramokslis Dominykas Urbas:

Mūsų Profesoriaus vaidmuo universitete buvo ypatingas. Jis ne tik dėstė literatūrą, bet ugdė patį literatūrinį galvą, skiepijo europinę literatūros kultūrą – dabar jau drąsiai galiu teigti, kad mūsų liuanistų pasaulyje jis buvo pirmas tokio lygio ir tokio svorio mokytojas. Dar iki persikėlimo į Humanitarinį

²⁸ Juozas Stonys, *Psichologizmas ir lietuvių proza*: (iki 1917 metų), Vilnius: Vaga, 1979, p. 13.

²⁹ *Ibidem*, p. 12.

³⁰ Plačiau apie tai žr.: Jonas Lankutis, *V. Mykolaičio-Putino kūryba*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1961, p. 57–64 (skyrius „Studijos Friburge ir Miunchene“; kiti leidimai: 1973, 1986). Dar apie Putino gyvenimą ir kūrybą žr.: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, parengė Donata Mitaitė, Vilnius: Vaga, 1992; *Putinas – gyvenimo ir kūrybos akiračiai*, Vilnius: Vaga, 1996.

fakultetą jis jau turėjo gražų, stiprų savo mokinių būrį – tai buvo Juozas Keliuotis, Juozas Grušas, Juozas Paukštelis, Juozas Ambrazevičius, Juozas Tarvydas, Stasys Barzdukas, Aleksys Dičpetris, Antanas Vaičiulaitis, Aleksandras Žirgulyš... Mūsų fakultete išaugo vėlesnė Profesoriaus mokinių karta – Jurgis Lebedys, Meilė Lukšienė, Vanda Zaborskaitė, Irena Kostkevičiūtė, Vytautas Kubilius ir kt. – jie neša literatūrinės kultūros estafetę toliau. Tad galima kalbėti apie tam tikrą mokyklą, pasiekusią jau europinį lygį, o jos ištakos – tai visų pirma mūsų Profesoriaus darbas universitete ir Literatūros institute.“³¹

Urbas pasakoja, jog populiariausi tuo metu buvo šie autoriai (literatūros, estetikos, meno filosofijos teoretikai): Benedetto Croce, Emilis Ermatingeris, Leo Spitzeris, Fritzas Strichas, Johannesas Volkeltas, Heinrichas Wölfflinas – „rašiusieji daugiausia vokiečių kalba, nes ją daugumas mokėjom“³².

Šalia ištisinio naujosios lietuvių literatūros kurso Putinas skaitė vadinamus „epizodinius kursus“ – „tai buvo specialūs kursai, skirti vienam temų kompleksui, pvz.: „Literatūros stiliai ir kryptys“, „Literatūros tyrimo metodai“ ir pan. [...] Juose Profesorius plačiau panagrinėdavo estetines problemas. Išsamiau išsikalbėdavo literatūros teorijos, poetikos, kritikos klausimais. Mums šitie kursai buvo ypatingai įdomūs ir vertingi. Tiek literatūros istorijos, tiek tų „epizodinių“ kursų klausydami, jausdavom, kad po kiekvienos jo paskaitos esam praturtėję – ir konkrečiomis žiniomis, ir bendruoju išmanymu. Profesorius buvo labai studentų gerbiamas, tiesiog mylimas – kito tokio lituanistikos profesoriaus tais laikais neturėjome. Per jo paskaitas auditorija buvo visada pilna“³³.

Viktoras Katilius, buvęs Putino studentas, taip pat kalba apie ypatingą jo mokyklą:

Prof. Vincas Mykolaitis į Hum. mokslų f-tą nešėsi estetinę-psichologinę liter. mokslo kryptį, kuri buvo lyg ir asociologiška, bet nebuvo antisociologiška. Juk jis siejo, ir gana glaudžiai, lietuvių literatūros raidą su niekaip neatskiriama

³¹ Dominykas Urbas, [s.n.], in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, Vilnius: Vaga, 1992, p. 262.

³² *Ibidem*, p. 260.

³³ *Ibidem*, p. 258–259.

lietuvių tautos kėlimosi procesu, o ir su kitokia socialine fermentacija. Vis dėlto šalia prof. M. Biržiškos, kurio metodą populiariai krikštijome „istoriniu metodu“, prof. V. Mykolaičio metodą, taip pat populiariai, buvome linkę krikštyti „literatūrinio metodu“. Ir atrodo, kad šis metodas studentams buvo būtinas, nes mokė juos mene ieškoti paties meniškumo, paties kūrybiškumo. Žinoma, visi tie vokiečių literatūros mokslo korifėjai, kurie savąją literatūros istoriją tyrė kaip savarankią dvasios, stilių, idėjų, asmenybių istoriją, ir į kuriuos kreipė mūsų dėmesį V. Mykolaitis, paprastai vadinami „neoromantine literatūros mokslo mokykla“, o ne tiesiog „literatūrinio metodu“. Žinoma, ir suplakti juos visus – gana skirtingus – vienon krūvon – būtų netaiklu.³⁴

Toliau V. Katilius vardija tuos teoretikus, kuriuos Putinas paskaitose minėdavo ar plačiau komentuodavo: Wilhelmas Dilthey'us, Oskaras Walzelis, Rudolfas Ungeris, Janas Petersenas, Johannesas Volkeltas, Heinrichas Wölfflinas, Richardas Mülleris-Freienfelsas, Fritzas Strichas, Friedrichas Gundolfas. Jų gretą papildė „psichoanalitinių“ mokyklų vadai – Sigmundas Freudas, Otto Rankas, Wolfgangas Köhleris, Alfredas Adleris, Carlas Gustavas Jungas ir kai kurie kiti. „Visos šitos čia suminėtos pavardės – tai vienalaikis srautas, padaręs ir tebedaręs žymių įtaką kaip mokslui, taip ir literatūrai“³⁵ – pabrėžia V. Katilius. Beje, atsiminimų autorius plačiau komentuoja R. Müllerio-Freienfelso – būtent to teoretiko, kurio metodu daugiausia ir paremtas Lebedžio diplominis darbas, – knygos *Iracionalizmas* mintis. Jis sako, jog „šitos įtartinais pavadintos knygos skyriai temomis „Įvairios kalbos funkcijos“, „Grynos kalbos problema“ dažnam būtų naudingi perskaityti ir dabar, ir nereikia bijotis jokių autorių, knygų, žodžių...“³⁶ V. Katilius nurodo ir tai, jog „jau ir tuomet, o tuo labiau dabar suprasta, kad kiekviena meno tyrimo metodika vis bus tik dalinė, ribota, jeigu jis literatūros istorijos nesusies su visa („politiką“ įskaitant) civilizacijos istorija. Mat giluminiuose pogrindžiuose visa

³⁴ Viktoras Katilius, „Iš literatūrinių memuarų“, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 247–248.

³⁵ *Ibidem*, p. 249.

³⁶ *Ibidem*, p. 249.

žmogiškų pastangų raida visais savo sektoriais yra susijusi, viena ir nedaloma; tiek techninio patogumo sumetimais atskiras sektorius imamas tirti specifiskai, atskirai nuo visumos³⁷. (Beje, daugumą tų teoretikų Putinas vėliau – karo, pokario metais – irgi rekomendavo kai kuriems savo studentams, – apie tai savo atsiminimuose paliudijo, pavyzdžiui, Leonas Gineitis³⁸.)

Putino bendraamžis Mykolas Vaitkus prisimena tokius rašytojo žodžius apie meną ir jo tyrinėjimo metodus, teorijas:

Mene būtinai reikalinga pažanga, ir tai greita, ir griežta. O norint pažangos, reikia būtinai ieškoti naujo. O naujo nerasi, besiknisdamas tame, kas visų jau priimta, įprasta, jaučiama ir vertinama. Ne! reikia atidėt į šalį, o ieškot naujų kelių, naujų pažiūrų bei teorijų, jų laikytis griežtai ir iki galo, kol jas suvartosi ir iščiulpsi iki pat dugno, ir be ceremonijų kritikuot kitų teorijų besilaikančius, o ne liaupsint kokius ten „deimančius“! O išnaudojęs visas savo teorijos galimybes, priėjęs tarsi prie kelio galo, imk ieškok vėl naujų kelių. Tuo būdu susidarys pažanga, bus nuolat randama kas nauja ir kuriama nuolat naujai.³⁹

Atrodo, jog Putino mokyklą išėjęs Lebedys irgi panašiai elgėsi: atkakliai ieškojo naujų tyrimo kelių, stengėsi iki galo pasinaudoti kurios nors teorijos teikiamomis galimybėmis, o tada dairėsi naujos. Vėliau ši jo mokslinio pedagoginio darbo ypatybė netgi leido kai kuriems Lebedį pažinojusiems, su juo dirbusiems asmenims kalbėti apie jo filologinės mokyklos bruožus⁴⁰.

Minėtoji „Putino mokykla“ puikiai atsispindi Lebedžio diplominio darbo literatūros ir šaltinių sąrašė. Iš viso jame – 43 pozicijos. Mažiau naudoti straipsniai ir kūriniai, kaip teigia pats autorius, nu-

³⁷ *Ibidem*, p. 249.

³⁸ Leonas Gineitis, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 398–399.

³⁹ Mykolas Vaitkus, „Poetas prince charming“, in: *Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną*, p. 171.

⁴⁰ Vanda Zaborskaitė savu metu nurodė: „Jo mokykla – tai ir mokslinio darbo kryptis bei metodas, ir vadovavimo bei organizavimo stilius, ir pagaliau – visas jo gyvenimo būdas. Tai didžiausias mūsų dienų lituanistas – senosios lietuvių raštijos, literatūros, kultūros žinovas. Tokį jis išugdė pats save, visados aiškiai žinodamas, ko nori ir ko siekia“, žr.: Vanda Zaborskaitė, „Didžiuo liuanisto netekus“, in: *Idem, Tarp istorijos ir dabarties*, p. 324.

rodyti tekste: čia visuomet pažymima, iš kur imama kuri nors citata. Labiausiai mus dominanti literatūros sąrašo vieta – skirta „Metodui ir pagrindams“ – susideda iš šešių pozicijų. Trys pozicijos skirtos pagrindiniam Lebedžio naudojamos metodologijos „korifėjui“ Richardui Mülleriui-Freienfelsui, viena – Oskarui Walzeliui, viena – Emiliui Ermatingeriui ir dar viena – Alfredui Biese’ei. Nors Wilhelmas Dilthey’us (1833–1911) sąrašė neminimas, bet jo įtaka Lebedžiui akivaizdi (beje, pačiame darbe jisai paminėtas p. 12). Šio vokiečių filosofo, kultūros ir literatūros teoretiko, vieno iš iracionalistinės gyvenimo filosofijos kūrėjų filosofinės pažiūros formavosi, veikiamos neokantizmo, pozityvizmo, taip pat Friedricho Schleiermacherio ir Arthuro Schopenhauerio (1788–1860) idėjų. Literatūrai bei kitiems kultūros reiškiniams tyrinėti jis pasiūlė savą hermeneutinį metodą, pagrįstą intuicija, literatūros objekto visumos išgyvenimu. Šis metodas artimai susijęs su aprašomąja psichologija, kuria savo darbuose naudojosi Richardas Mülleris-Freienfelsas (1882–1949), kitas vokiečių filosofas, psichologas ir meno teoretikas. Meno reiškinių interpretacija jo veikaluose pagrįsta iracionalistinės „gyvenimo psichologijos“ principais. Lebedys savo darbe rėmėsi šiais Müllerio-Freienfelso darbais: *Meno psichologija (Psychologie der Kunst*, Bd. 1–2, 2te Aufl., [Leipzig]: B. G. Teubner, 1922–1923), *Asmenybė ir pasaulėžiūra (Persönlichkeit und Weltanschauung. Psychologische Untersuchungen zu Religion, Kunst und Philosophie*, [Leipzig]: B. G. Teubner, 1919), *Poetika (Poetik*, 2te Aufl., Leipzig, Berlin: B. G. Teubner, 1921).

Kito vokiečių literatūrologo, žymaus literatūros meninės išraiškos tyrinėtojo, kuris mokslinės veiklos pradžioje domėjosi pozityvistine dvasios istorija, – Oskaro Walzelio (1864–1944) – kūriniu *Žodžio meno kūrinys (Das Wortkunstwerk*, Leipzig: Quelle und Meyer, 1926) Lebedys pasinaudojo aptardamas Vienuolio noveles. Literatūros kūriniai tirti Walzeliui pritaikė šveicarų menotyrininko Heinricho Wölfflino (1864–1945) penkių stilistinių priešpriešų teoriją, kuria remdamasis literatūros raidą traktavo kaip stilistinių tipų kaitą.

Kalbėdamas apie Vienuolio pasaulėžiūros formavimąsi, Lebedys taip pat remiasi šveicarų literatūros istoriko, teoretiko, estetikos specialisto, vieno žymiausių literatūros kaip dvasios ir idėjų raidos atspindžio šalininkų ir aiškintojų Emilio Ermatingerio (1873–1953) veikalu *Poezijos meno kūrinys* (*Das dichterische Kunstwerk*, 2te Aufl., [Leipzig]: B. G. Teubner, 1923). Čia plačiau nei kituose Lebedžio studijuotuose veikaluose aptariama žanrų problematika. Rašydamas apie gamtos vaidmenį Vienuolio novelėse, diplomantas cituoja literatūros istoriko, estetikos specialisto Alfredo Biese's (1856–1930) darbą *Gamtos pajautimas besikeičiančiame laike* (*Das Naturgefühl im Wandel der Zeiten*, [Leipzig]: Quelle und Meyer, 1926). Be jo, dar turime paminėti literatūrologą Leo Spitzerį (1887–1960) bei jo veikalą *Stiliaus studijos* (*Stilstudien*, Bd. 2, München: Max Hüber, 1928). Čia literatūros kūrinys traktuojamas kaip rašytojo asmenybės ir epochos dvasinės atmosferos išraiška⁴¹. Esama žinių, kad su juo Lebedys susipažino dar studijų metais, o vėliau juo rėmėsi ir žavėjosi⁴².

Atrodo, kad šie autoriai, na, ir pirmiausia, žinoma, W. Dilthey'us bei R. Mülleris-Freienfelsas, sudarė tvirtesnę teorinį Lebedžio jaunystės studijų bei rašomo diplominio darbo bagažą. Jau gerokai vėliau rašydama apie kolegą, profesorė Vanda Zaborskaitė nurodė kai kurias svarbiausias teorines jaunojo Lebedžio nuostatas, suformuotas W. Dilthey'aus ir R. Müllerio-Freienfelso:

Jis [diplominis darbas – D. K.] paremtas V. Diltėjaus „išgyvenimo“ („Erlebnis“) samprata, pagal kurią meno kūryba – tai autoriaus gyvenimiškos patirties transformacija ir įprasminimas. Tačiau meniniam perkūrimui pasiduodanti ne bet kuri tikrovės patirtis, o tik ta, kuri atitinka įgimtą menininko dvasios sandarą („pasaulėžiūrą“), jo polinkį į tam tikrą pasaulio pažinimo kelią, tam tikras gyvenimo vertybes ir tam tikrus elgesio principus. V. Diltėjus pasiūlė labai bendrą „pasaulėžiūrų“ tipologiją, kuri daugelio teoretikų bandyta konkretizuoti, taikyti atskirų meno šakų – muzikos, poezijos, tapybos – kūrėjams.

⁴¹ Žr.: „Leo Špiceris“, in: *Poetika*, d. 2, p. 246.

⁴² Vanda Zaborskaitė, „Meninio žodžio spalvos“, in: *PJL*, p. 31–32.

V. Dilthey'aus suvoktai pasaulėžiūrai apibūdinti J. Lebedys ima R. Mülerio-Freienfelso aprašomosios psichologijos kategorijas, apibūdinančias asmenybės psichikos savitumą. Svarbu pažymėti, kad psichologinio tipo formavimosi pagrindiniu veiksmu čia laikoma ne tiek įgimti polinkiai, kiek gyvenimo sąlygos ir aplinkybės. Be to, R. Mülerio-Freienfelso kategorijos nėra kokios nors schemos, į kurias būtų spraudžiama asmenybė; ji čia suvokiama kaip įvairių savybių susikryžiuavimas ir junginys⁴³.

Pats Lebedys savo darbo skyrelyje „Nagrinėjimo premisos ir metmenys“ taip nusako Vienuolio kūrybos analizės pagrindus:

Čia bus nagrinėta ne tiek grynojo meno atžvilgiu, – vadinasi dėmesio centras ne vien patys geriausieji veikalai, – kiek stengtasi suvokti visų kūrybinių vidujinių tarpusavio ir su kūrėjo asmenybe ryšius. Bus paimta imanentinis visai kūrybai elementas, kuris moduluodamasis ir visą kūrybą keitė. Tas elementas – kūrėjo pasaulėžiūra, kuri susidaro iš pergyvenimų.

Kūrėją, kaip sako R. Mueller-Freienfels, iš kitų žmonių išskiria ir jo esminės žymes sudaro trys trapusavy tampriai susiję galios: padidinta pergyvenimo galia (gesteigerte Erlebnisfaehigkeit), padidinta išraiškos (gesteigerte Ausdrucksfaehigkeit) ir apipavidalinimo galia (gesteigerte Faehigkeit der Gestaltung fuer den Eindruck. PdK II, 26 p.⁴⁴). Tų galių yra ir kituose žmonėse, tik jos tepasireiškia mažesniame laipsnyje arba ne visos kartu. Į tas galias, jų brendimą ir keitimąsi čia ir bus daugiausia atsižvelgta. Taigi, metodas psichologinis.

Trūkstant biografinės medžiagos – ji, be to, dar ne visa galima suderinti, nors ir iš to paties šaltinio kilusi, – daug išvadų bus paremta pačios kūrybos analize ir „laiko dvasia“, kartu atsižvelgiant į visos tautos gyvenimo foną ir mūsų literatūrą Vienuolio kūrybos pradžioj ir vėliau. Biografiniai duomenys ir kiti faktai tenaudojami ne apskritai Vienuolio asmenybės nušvietimui, bet geresniam kūrybos raidos supratimui ir pagrindimui. Norėta išlaikyti vidujinė sistema. Daugelis išvadų paremta tuo, kad nieko prieštaraujančio visoj kūryboj nėra.⁴⁵

⁴³ *Ibidem*, p. 30.

⁴⁴ Čia J. Lebedys cituoja iš: Richard Müller-Freienfels, *Psychologie der Kunst*, Bd. 1–2, 2te Aufl., [Leipzig]: B. G. Teubner, 1922–1923.

⁴⁵ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 2–3.

Toliau žvelgdami į diplomanto panaudotos literatūros sąrašą, antrame stambesniame skyrelyje „Šaltiniai liečių autorių ir bendresnio pobūdžio straipsniai“ matome jau 10 pozicijų. Tai daugiausia lietuvių autoriai: Vytautas Alantas (tikr. Jakševičius), Vincas Mykolaitis-Putinas, Antanas Vaičiulaitis, Balys Sruoga (Lebedžio akiratin patekę kūriniai pasirašyti slapyvardžiu *Padegėlis Kasmatė*), Juozas Tumas-Vaižgantas; taip pat minimas vienas G. Wirschubski'o veikalas. Dar dvi pozicijos – tai Vienuolio atsakymai į anketas. Iš jų įdomesnė 16 numeriu pažymėtoji: „Rašinio autoriaus pasikalbėjimai su Vienuoliu 1936 m. vasarą ir rankraštiniai šaltiniai“. Ties ja reikėtų sustoti kiek ilgiau, nes ją sudaro iš pirmų lūpų užrašyta autentiška medžiaga. Lebedžio ir Vienuolio bendravimo, susitikimų pobūdis, reikšmė aiškėja iš Lebedžio laišku⁴⁶ rašytojui, taip pat vėliau rašytų atsiminimų⁴⁷ apie jį. Čia mokslininkas pasakoja, kaip, rinkdamas medžiagą diplominiam darbui, kai kuriems klausimams nušviesti jis pritrūkęs duomenų ir kaip, padrąsintas bei patartas Putino, jis parašęs laišką Vienuoliui, o pastarasis sutikęs su juo susitikti. Nuvažiavęs į Anykščius ir pabendraavęs su rašytoju, diplomantas sužinojęs nemažai naujų biografinių detalių, kurių jam taip trūkę rašant darbą ir naudojant minėtą metodologiją. Štai ką apie tai Lebedys rašo savo atsiminimuose:

Aiškesnis pasidarė sunkus rašytojo kelias į mokslą, į literatūrą. Betarpiškai pajutau jo didelį jautrumą aplinkai, tamsioms jos pusėms, patirtai skriaudai ir neteisybei, socialiniam blogiui.

Man ypač rūpėjo Vienuolio kūrybos pradžios laikotarpis, jo literatūrinė mokykla, lektūra, mėgstami autoriai, pirmieji kūriniai. Minėdamas seniai skaitytus

⁴⁶ Vienas Lebedžio laiškas Vienuoliui (1937 IV 21) saugomas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Mokslinės bibliotekos Rankraščių skyriuje, Jurgio Lebedžio fonde 16, byloje 930 (toliau LLTI MB RS F 16–930); Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje, Jurgio Lebedžio fonde 133, byloje 724 (toliau VUB RS F 133–724) saugomi dar dviejų Lebedžio laišku Vienuoliui juodraščiai (b.m.).

⁴⁷ Jurgis Lebedys, *Pas A. Vienuolį atsilankius: (Atsiminimai)*, 1962, rankraštis ir mašinarštis saugomi VUB RS F 133–281; jų tekstas, pavadintas „Pas A. Vienuolį atsilankius“, buvo išspausdintas kn.: *Atsiminimai apie A. Vienuolį*, Vilnius: Valstybinė grožinės literatūros leidykla, 1963, p. 153–156.

veikalus, jis dažnai pažymėdavo, kuo jie labiausiai patiko, patraukė, pabrėždavo ir savo nepracinantį gėrėjimąsi jais, rašytojų meistriškumu. [...]

Pasakojo pirmųjų ir kitų kūrinių parašymo aplinkybes, akstinus, medžiagą jiems, prototipus. Davė paskaityti kai kuriuos likusius rankraščius („Saulė ir mėnuo“), kitų turinį nupasakojo („Piemuo Bermamytas ir gyvačių karalius“). Leido naudotis savo biblioteka, rinkiniais, dar nespausdintais kūrinių. Tuo būdu galėjau kiek susipažinti ir su jo kūrybine laboratorija.⁴⁸

Atsiminimų pabaigoje Lebedys nurodė:

Visa, ką laimėjau Anykščiuose, stengiausi panaudoti savo rašiniui. Jį užbaigęs, vieną egzempliorių nusiunčiau Vienuoliui. Nors tas rašinys buvo menkas, turėjo daug rimtų trūkumų, bet rašytojas, būdamas mandagus ir, gal būt, atsižvelgdamas į mano gerus norus, atsiliepė apie jį palankiai ir atsiuntė savo nuotrauką su itin maloniu užrašu: „Sąžiningam mano sielos Svėrikui... Susijęs su juo A. Vienuolis (1937. IV. 26).“⁴⁹

Reikia pasakyti, jog Lebedys du laiškus (VUB RS F 133-724) Vienuoliui siuntė (ar bent jau buvo parašęs – čia nėra labai aišku, nes rankraštyne yra tik laiškų juodraščiai – du lapukai, lyg ir du laiškai, nes tekstai skirtingi; Vienuolio atsakymų į laiškus nepavyko rasti), dar nebaigęs rašyti diplominio darbo, o trečią (LLTIMB RS F 16-930) – jau po recenzentų įvertinimo. Pirmajame⁵⁰ laiške Lebedys dėkoja rašytojui už malonias ir turiningai praleistą laiką pas jį, už galimybę geriau su juo susipažinti ir suprasti jo kūrybą; be to, Lebedys labai kukliai prašo peržiūrėti jo rašinį ir pareikšti savo pastabas:

Būdamas pas Poną aš gal būt nesuklysiu pasakęs, kad jaučiau ne kartą kilnią ir jautrią Pono sielą. Ką aš pergyvenau ir pastebėjau, jeigu teisingai supratau, įdėjau į savo rašinį. Be abejo, aš daug kur būsiu suklydęs, bet čia gal manęs nekaltinsite blogu noru. Aš Poną labai gerbiu ir tik esu norėjęs pamėginti suprast ir kuo geresniu supratimu galima, paaiškinti. Mėgindamas duoti vidinę Tamstos kūrybą ir sąryšį su ja asmenybės [neįskaitoma frazė – D. K.] – aš be abejo ne visur turėjau

⁴⁸ *Ibidem*, p. 154.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 156.

⁵⁰ Pirmas pagal spėjimą parašymo laiką – kai dar buvo nebaigęs rašyti darbo ir buvo Pirmojo Lietuvos Prezidento Antano Smetonos Karo mokyklos aspirantas.

faktų. Teko vadovautis intuicija, kuriai [...] bent aš nepastebėjau, kad akivaizdžiai gyvenimo ir kūrybos faktai prieštarautų. O jeigu būsiu daug kur suklydęs – tai žinojimo stoka. Taip pat mano jaunumas bus kaltas ir neįgudus akis. Tai pirmas mano didesnis darbas ir pirmas tokios rūšies. Todėl tikiuosi, gerbiamas Pone, kad neįsižeisite, jeigu kas tame mano rašiny [būtų] kas įžeidžiančio Tamstos jautrią sielą. Tada gal malonėsite man apie tai parašyti, o aš visa širdimi noriu ir dabar tai pataisyti. Gaila, kad aš nespėjau užbaigti to savo rašinio. Čia kaltas bus ir mano apsilaidimas – tingėjimas ir stengimasis panaudoti plačią literatūrą, be to, ir ne visai palankios darbo sąlygos.⁵¹

Kito laiško juodraštyje Lebedys pakartotinai prašo Vienuolio atsiųsti jam kūrinį „Už nuodėmės“ į Karo mokyklą, prižada jį grąžinti ir vėl prašo diplominio darbo įvertinimo: „Labai būčiau Ponui dėkingas, jeigu nuoširdžiai ir atvirai man pasakytumėt, kokį įspūdį padarė mano rašinys ir aprašytumėt savo nuostatą. Prašau mane iškilnoti, pasakyti visa, kur aš ne taip rašiau, kaip turėjau rašyti, tik prašau pasakyti teisybę“⁵². Matyti, kad šiuose laiškuose atsispindi diplomanto pastangos kuo geriau pažinti, suprasti Vienuolį, jo kūrybą, neįskaudinti rašytojo kokiais nors neteisingais faktais ar netinkamomis mintimis, noras kuo geriau parašyti darbą ir, žinoma, begalinis paties „rašovo“ kuklumas.

Įdomiausias yra trečiasis laiškas, rašytas Vienuoliui 1937 m. balandžio 21 d., jau po recenzentų – Mykolo Biržiškos ir Vinco Krėvės-Mickevičiaus – bei darbo vadovo Vinco Mykolaičio-Putino įvertinimų. Tie įvertinimai nebuvo itin palankūs ir nustebino netgi kuklųjį Lebedį. Tad jis rašo Vienuoliui, lyg skųsdamasis, lyg norėdamas išsiaiškinti „tikrąsias“ tokio vertinimo priežastis. Galbūt prasminga čia šį laišką pacituoti beveik visą, juolab kad jame įdėtos ir recenzijos⁵³, iš kurių, nors ir labai miglotai, galime susidaryti vaizdą apie minėtų profesorių vertinimus, turėjusius anuo metu šiaip jau visai nemažą svorį. Taigi Lebedžio laiškas:

⁵¹ VUB RS F 133–724.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Taip pat šias recenzijas galima rasti: M. Biržiškos, V. Krėvės-Mickevičiaus, V. Mykolaičio-Putino recenzijų J. Lebedžio diplominiam darbui „A. Vienuolio kūryba“ nuorašai, 1937, rankraštis saugomas VUB RS F 133–497.

Didžiai Gerbiamas Pone!

Pagaliau galiu ištesėti savo seną pasižadėjimą – siunčiu Ponui savo rašinį. Galėjau tai padaryti anksčiau, Velykų metu, bet laukiau, kaip jis bus įvertintas. Žinoma, be priekaištų jis negalėjo būti, ypač kad tokiose sąlygose⁵⁴ teko jį rašyti. Tačiau turiu pasakyti, kad kai kurie priekaištai buvo man nelaukti ir dabar tebėra dar nesuprantami. Įdomu būtų paminėti kai kurias smulkmenas, liečiančias Pono asmenį, bet šiuo momentu to nedarysiu, nurašysiu tik profesorių recenzijas:

„Šio darbo autorius, pasiremdamas kai kuriais R. Müller-Freienfels psichologinio metodo nuostatais ir tipologija, nagrinėja Vienuolio asmenybės, pasaulėžiūros ir kūrybos raidą, rasdamas ir kriterijų vertinti įtakoms ir kūriniams. Ne su visais autoriaus teiginiais galima sutikti, rastume priekaištų ir formalinių atžvilgiu, bet kadangi darbas parašytas metodiškai, rodo nemenką autoriaus erudiciją ir literatūrinę kultūrą, duoda naujos medžiagos Vienuolio kūrybai suprasti bei vertinti, be to siekia plačiau, negu paprasto diplominio darbo ribos⁵⁵, jį vertinu labai gerai.

V. Mykolaitis“

„Autorius nelabai tesiorientuoja prieškarinės Lietuvos šviesuomenės psichikoje, ją bene vien tikrai iš Vienuolio raštų tepažinęs. Be to, atrodo perdaug vėgiskai sekąs vokiškais literatūros mokslo metodais, kaip prieškarinėje Lietuvoje rusiškais kad buvo. Šiaip prisidedu prie prof. Mykolaičio pastabų. Gerai.

M. Biržiška“

„Daug pretenzijų, bet maža supratimo. Dauguma tvirtinimų nieku nepamatuota, iš piršto išlaužta. Tik didžiausio palankumo akimi žiūrint į autoriaus darbą, galima vertinti šį darbą geru laipsniu, todėl ir prisidedu prie prof. M. Biržiškos įvertinimo – gerai.

Dek. V. Krėvė-Mickevičius“

Man, žinoma, paskutinišios dvi recenzijos nebuvo malonios. Pastabos rašinio viduje, kuriomis jos paremtos (– jos liečia tik rašinio dalį apie Pono asmenybę ir kūrybinius pradus –) man dažnai neatrodė mokslinio pobūdžio. Už tai kalba ir jų tonas, kurio aš taip pat nebuvau tikėjęsis. Man kažkaip atrodo, kad čia dar kaž kas slepias, kas su mokslu nieko bendra neturėtų turėti. Ar neturi kartais tai ryšio su asmeniniais santykiais? Man būtų labai įdomu žinoti Pono santykius su prof. V. Krėve-Mickevičium, nes teko su juo kartu dirbti.

Aš pats savo rašiniu irgi nesu patenkintas. Neišėjo jis toks, apie kokį buvau galvojęs pradėdamas rašyti. Bet manau, kad daugiausia jo netobulumų, neteisingų

⁵⁴ Veikiausia čia minimas tarnavimas tuo metu Karo mokykloje.

⁵⁵ Teksto yra net 140 psl. mašinraščio.

tvirtinimų, neteisingų faktų galėtumėte nurodyti tik Ponas, jei malonėsit tą rašinį perskaityti. Jų ir lauksiu. [...]

Prisimindamas Pono malonumą ir nuoširdumą mano atžvilgiu drįstu prašyti pono atvaizdo. Juk šiaip ar taip tuo savo rašiniu aš su Ponu esu susijęs. Jis man vis primins malonias dienas Anykščiuose ir pirmąjį mano didesnį literatūros mokslo srity bandymą.

Nurašiau Ponui savo darbo recenzijas tikėdamasis, kad jos nebus daugiau kam žinomos, kad tai paliks tarp mūsų. Manau taip pat, kad ir Ponas galite pasitikėti manim ir nemanyti, kad atvirumą galiu blogam išnaudoti.⁵⁶

Susipažinus su Lebedžio diplominiu darbu kai kur tikrai galima sutikti su recenzentų priekaištais (ne visur Lebedžio tvirtinimai atrodo įtikinantys ar paremti konkrečiais faktais; kartais iš tiesų atrodo, jog per daug aklaui sekama metodu ir pan.), bet tai nėra kiek nemenkina paties rašinio. Tekstas – tvirtai suręstas, dėstymas – nuoseklus, stilius – pakankamai objektyvus. Savaime peršasi mintis, jog Lebedžio užuominos apie recenzentų subjektyvų vertinimą gali būti pagrįstos tam tikrais šiandien dar nežinomais faktais. Dėl to reikia atlikti papildomas paieškas archyvuose ir bibliotekose, o šiandien – pasitenkinti spėjimu, jog kaip dabar, taip ir anksčiau diplomantų jaunatviškas maksimalizmas galėjo kartais susikirsti su pedagogų ar mokslo darbuotojų tarpusavio nesutarimais ar netgi intrigomis.

Na, bet grįžkime prie literatūros sąrašo apžvalgos. Trečiame sąrašo skyriuje, pavadintame „Įtakoms“, pažymėtos 8 pozicijos. Čia surašyti autoriai, darę įtaką Vienuolio kūrybai. Tai literatūra vokiečių, prancūzų, rusų kalbomis apie Antoną Čechovą (3 pozicijos), Jeaną Jacques'ą Rousseau (1 pozicija), Guy de Maupassant'ą (1 pozicija), Émile'į Zola (1 pozicija), Ernestą Renaną (2 pozicijos). Čia suminėta literatūra daugiausia pagrįstas diplominio darbo skyrius „Literatūrinės įtakos“⁵⁷. Būtina nurodyti, jog jis – vienintelė darbo

⁵⁶ LLTI MB RS F 16–930.

⁵⁷ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 24–29.

dalis, kuri buvo išspausdinta sovietmečiu⁵⁸, tiesa, kiek kitu pavadinimu – „Literatūrinės įtakos A. Vienuolio kūryboj“. Pastarajame tekste esama kai kurių pakeitimų: praleisti keli politiškai su sovietmečiu disonavę sakiniai, įterptos kai kurios pastraipos iš kitų diplominio darbo skyrių, perrašyti kai kurie sakiniai, atsakyta citatų iš nepriklausomos Lietuvos ar užsienio autorių veikalų, nurodytas kitas cituojamų kūrinių leidimas ir pan.

Suprantama, diplominio darbo panaudotos literatūros sąrašas toli gražu neatspindi visko, kuo Lebedys domėjosi, ką skaitė, komentavo, konspektavo. Jo teoriniams akiračiams nušviesti nemažai įdomios medžiagos esama bibliotekose ir archyvuose. Šitie Lebedžio rankraščiai, taip pat gausūs išrašai⁵⁹ rodo nemenką jauno mokslininko erudiciją, platų domėjimosi ratą, kruopštumą, užsispyrimą, nuoseklumą, apskritai – kūrybinę virtuvę, į kurią tyrėjui visada magą įkišti nosį. Metodologinė bei kritinė literatūra, panaudota diplominiame darbe, ir medžiaga, kuria buvo remiamasi studijuojant, daugiausia atsispindi šiose VUB saugomo Lebedžio fondo bylose: F 1 3 3–249⁶⁰ ir F 1 3 3–3 3 7⁶¹. Čia randame Vienuolio bibliografiją: Lebedžio surinktus straipsnius apie rašytoją ir jam įtakos turėjusius kūrėjus, duomenis apie metodologinę literatūrą (jau anksčiau minėtų vokiečių teoretikų kūrinius), visus iki to laiko išleistus Vienuolio kūrinius, jo atsakymus į anketas, kai kuriuos laiškus – paties Vienuolio rašytus (Vaižgantui, Matui Grigoniui) arba gautus iš kitų (iš Vaižganto, Vytauto Alanto,

⁵⁸ Knygose: Jurgis Lebedys, *LB*, t. 1, p. 356–361; *Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje*, Vilnius: Vaga, 1980, p. 317–324. Publikacija perspausdinta iš žurnalo *Dienovidis*, 1938, Nr. 3, p. 122–126. Už šią nuorodą dėkojame prof. J. Girzijauskui.

⁵⁹ Šiuo atveju mus domino rankraščiai, susiję su diplominiu darbu, studijomis VDU, nes Lebedžio rankraštinis fondas yra didžiulis – apie 933 vienetai vien VUB RS; gerokai kuklesnis jo archyvinis palikimas saugomas LLTI MB RS.

⁶⁰ *A. Vienuolio bibliografija*: [J. Lebedžio rinkta medžiaga; kūriniai ir straipsniai anotuoti], 1919–1931, rankraštis saugomas VUB RS F 133-249, 87 lapai.

⁶¹ *J. Lebedžio studijų metais VDU rinkta medžiaga lietuvių literatūros studijoms*: Išrašai, b.m., rankraštis saugomas VUB RS F 133-337, 624 lapai.

Prano Dovydaičio), ir kt. Iš archyvinės medžiagos galima suprasti, kaip Lebedys rengėsi darbo rašymui. Perskaitęs kokį Vienuolio kūrinį, jis ant lapelio surašydavo jo santrauką, savo komentarus, reikalingas citatas ir būtinai tikslią leidimo vietą ir datą. Kai kur galima rasti ir to paties teksto kelių leidimų palyginimus: skirtumus, praleidimus, papildymus, net svarstymus, kodėl jie galėję atsirasti. Taip gerai išanalizavęs Vienuolio gyvenimą ir kūrybą, jo raštų leidimo skirtumus, Lebedys jau vėliau, dirbadamas VU pedagoginį ir mokslinį darbą, kuo ne kuo iš anksčiau surinktų duomenų pasinaudodavo pasitaikius tinkamai progai. Pavyzdžiui, vertindamas Janinos Žėkaitės disertaciją *A. Vienuolio kūryba iki 1917 metų*, recenzijoje kaip vieną iš priekaištų Lebedys nurodo:

Neaišku, kodėl visai nemotyvuodama, disertantė nagrinėjimo pagrindu ima paskutinį 7 tomų A. Vienuolio raštų leidimą. Žinoma, čia jokių priekaištų daryti nebūtų galima, jeigu tas leidimas niekuo iš esmės nesiskirtų nuo pirmųjų išspausdinimų. Disertantė pati poroje vietų išnašoje aptaria naujoje redakcijoje padarytus pakeitimus seniai sukurtuose kūriniuose, kurie tokie, kaip sukurti, jėgą į lietuvių literatūrą ir veikė visuomenę. [...] Be abejo, tie taisymai turėjo būti panaudoti, aptarti, bet pagrindu, atrodo, turėjo būti imama senoji redakcija, nes nagrinėjama ano laikotarpio, ne tarybinio, Vienuolio kūryba.⁶²

Šios recenzijos pradžioje Lebedys parašo ir tokius žodžius: „Lietuvių literatūros klasiko A. Vienuolio, jau 50 metų dirbančio literatūrinį darbą, kūryba lig šiol [sic!] nėra plačiau tyrinėta. Tik paskutinis rašytojo romanas „Puodžiūnkiemis“ yra susilaukęs prof. K. Korsako studijos. Ankstesnė kūryba tėra liečiama jubiliejiniuose straipsniuose ir recenzijose, kur ji ir negalėjo būti giliau išanalizuota. Todėl išsamus A. Vienuolio kūrybos nagrinėjimas yra vienas iš uždavinių, iškilusių tarybiniais literatūros tyrinėtojams. Toks nagrinėjimas yra juo labiau

⁶² Jurgis Lebedys, „J. Žėkaitės disertacija *A. Vienuolio kūryba iki 1917 metų*“, in: Idem, *LB*, t. 2: *Recenzijos, paskaitos, sumanymai*, Vilnius: Vaga, 1972, p. 70; tekstas saugomas: Idem, *J. Žėkaitės disertacijos „A. Vienuolio kūryba iki 1917 metų“ vertinimas*, b.m., rankraštis ir mašinraštis VUB RS F 133–39, lap. 5–6.

neatidėliotinas, kad reakcinėje buržuazinėje spaudoje buvo neteisingai vertinami A. Vienuolio kūriniai, iškreipiama jų tikroji prasmė [sic!]⁶³. Kaip vis dėlto turėjo būti nesmagu Lebedžiui, kad tuo metu – ypatinai gūdžiu sovietmečio periodu⁶⁴ – jis net žodeliu negalėjo užsiminti apie savo išsamų, turiningą Vienuolio gyvenimo ir kūrybos tyrinėjimą, pareikalavusį tiek pastangų, kruopštaus darbo!

Paskutinis – ketvirtas – literatūros sąrašo skirsnis „Straipsniai apie atskirus kūrinius ir recenzijos“ apima 11 pozicijų. Tai Antano Venclovos, Liudo Giros (tuo metu raštus leidusiu E. Radzikausko slapyvardžiu), Adomo Jakšto (tikr. Aleksandras Dambrauskas), Balio Sruogos (slapyvardžiu Homunculus), Juozo Tumo-Vaižganto, Kosto Korsako (iki 1940 m. raštus leidusiu Jono Radžvilo slapyvardžiu), Juozo Brazaičio (tikr. Ambrazevičiaus), Vinco Maciūno straipsniai ir recenzijos. Nei čia, nei kituose skirsniuose Lebedys nefiksavo jokio stambesnio darbo apie Vienuolį. Taip atsitiko dėl vienintelės priežasties – jų tiesiog nebuvo. Taigi galima teigti, jog šis jaunojo Lebedžio darbas – pirmas stambus, rimtas darbas apie Vienuolį, parašytas dar iki Antrojo pasaulinio karo.

Diplominio darbo turinį sudaro septyni skyriai, padalinti į gausius poskyrius taip, kad prireikus būtų galima surasti skaitytoją dominančią siauresnę temą ar medžiagos kuriuo nors klausimu. Šiandien įdomesnės tos darbo dalys, kuriose geriausiai atsiskleidžia Lebedžio naudojamas psichologinis metodas, reiškiamas kitoks požiūris į Vienuolį nei kalbėta vėliau (pirmiausia sovietmečiu), atskleidžiama reikšmingų detalių apie rašytojo gyvenimą, pasaulėžiūrą, kūrybos virtuvę. Apie visa tai daugiau kalbama skyriuose: „Nagrinėjimo premisos ir metmenys“, „Vienuolis kaip psichologinis tipas vaikystėje“, „Religiniai pergyvenimai“, „Kiti pergyvenimai“, „Vienuolio pasaulėžiūra“, „Kūrybos pobūdis“, „Vienuolio novelė“, „Autoriaus pasaulėžiūra ir kūrybos medžiaga“ ir „Baigiamosios išvados“.

⁶³ *Ibidem*, p. 67; lap. 1.

⁶⁴ Recenzija rašyta apie 1956 m.

Darbo pradžioje Lebedys apžvelgia ankstesnius rašytojo vertinimus. Reikia pasakyti, jog dauguma iš jų nebuvo labai palankūs⁶⁵. Skyriuje „Nagrinėjimo premisos ir metmenys“⁶⁶ paaiškinęs metodo pasirinkimo priežastis, Lebedys toliau didžiuliam skyriuje „Vienuolio asmenybės ir kūrybinių pradų formavimasis“⁶⁷ aptaria Lietuvos kultūros padėtį ir jos literatūros būklę rašytojo brendimo laiku, apibūdina Vienuolio – vaiko psichologinį tipą, atskleidžia jo religinius ir kitokius išgyvenimus, apibūdina pasaulėžiūrą, nurodo gamtos reikšmę, literatūrinę įtaką ir kūrybos pobūdį. Iš surinktos medžiagos ir pasirinkto metodo savaime išplaukė Vienuolio kūrybos savitas suskirstymas pagal vietas, kur rašytojo kada gyventa:

Kadangi Vienuoliui charakteringa ne tiek vidinė nepriklausoma evoliucija, kiek aplinkos, kurioje būna, reikšmė, tai periodais skirstymas paremtas daugiau vietomis, kur autoriaus būta. Tiksliai periodais suskirstyti nėra galima, nes visada yra pereinamųjų ir sunkiai apibrėžiamų laikotarpių. Be to, skirias veikalų parašymo ir išspausdinimo laikas, o rašymo datos ne visada žinomos. Galima skirti 4 svarbiausius periodus:

- 1) prieškarinį: reikšminga Kaukazas, bendradarbiavimas „Aušrinėj“ ir dalyvavimas Maskvos liet. stud. dr-joj (dėl to galima net į du mažesnius periodus dalinti – Kaukazo ir Maskvos);
- 2) Didžiojo karo ir Nepriklausomybės kovų;
- 3) Nepriklausomos Lietuvos ligi 1929 m.;
- 4) kelionės į vakarų ir pietų Europą (1929–1935 m.).⁶⁸

Kiekviename periode Lebedys išryškina svarbiausius, būdingiausius tam laikotarpiui dalykus, turėjusius didžiausios įtakos kūrybai, pasaulėžiūros kitimui, analizuoja reikšmingiausius paskirų periodų kūrinius. Jaunasis literatūros istorikas parodo, kaip keičiantis rašytojo pasaulėžiūrai kito kūriniai, herojai, jų vaizdavimo būdai, pagaliau kaip įvairavo kūrinių kokybė, reikšmingumas, lygis. Visa tai daroma

⁶⁵ Jurgis Lebedys, „Iš Vienuolio vertinimų“, in: Idem, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 1–2.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 2–3.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 4–32.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 3.

suprantant, jog sieti kūrėjo asmenybę su gyvenimu, lyginti ankstyvesniąją kūrybą su vėlesniąja nėra lengva, – sėkdamas R. Mülleriu-Freienfelsu, Lebedys nurodo vieną iš svarbiųjų darbo nuostatų: „Kūryba savo esmėje yra iracionalus dalykas. Viršinis palyginimas dabartinės kūrybos su ankstyvesniąja esminio skirtumo neparodys. Reikia kiekvieną periodą išaiškinti iš pačios kūrėjo asmenybės ir iš reikšmingųjų kūrybai faktorių, premisų“⁶⁹. Tą diplomantas toliau ir daro.

Skyriuje „Vienuolis kaip psichologinis tipas vaikystėj“ Lebedys apibrėžia Vienuolio psichologinį tipą; čia jis irgi daugiausia remiasi R. Müllerio-Freienfelso veikalą *Asmenybė ir pasaulėžiūra (Persönlichkeit und Weltanschauung, 1919)* mintimis⁷⁰. Lebedys aptaria jauno rašytojo „afektingą ir intelektualinę psichinio gyvenimo pusę“⁷¹; atskleidžia „psichinius polinkius ir jų pasikeitimus – kaip kovos su aplinka rezultatą“⁷² ir visą tuometinį Vienuolio pasaulėžiūros vaizdą palygina su Dilthey’aus klasifikacija. Štai koks jaunojo Vienuolio dvasios paveikslas pateikiamas šioje diplominio darbo vietoje:

Žiūrint afektingos pusės jauname Vienuoly būtų galima pastebėti kiek ir pakilusius savijautos (gesteigerten Ichgefuehls), bent neprislėgtos, nudažytos pozityviais socialiniais afektais (simpatiniais) ir sublimuoto erotinio jausmo.

Intelektiniu atžvilgiu jis būtų subjektyvus tipas – ne protas dominuoja, bet jausmas ir valia, dominuoja taip pat ne abstraktinis mąstymas, bet pojūčiai ir vaizduotė. Reik pabrėžti vieną ypatybę taip daug lemiančios reikšmės turėjusią jo gyvenimui ir pasaulėžiūrai – jautrumą aplinkai, apsupantiems žmonėms.⁷³

Tolesnis skyrius „Religiniai pergyvenimai“ (beje, pakankamai ilgas – 5 lapai) itin svarbus „kitokiam“ Vienuolio asmenybės, pasaulėžiūros supratimui. Čia aptariama tai, kas netgi dabar kalbant apie Vienuolio kūrybą nėra nei pakankamai išsamiai atskleista, nei giliau susieta su jo kūrinių, o būtent, religinės rašytojo pažiūros ir

⁶⁹ *Ibidem*, p. 2.

⁷⁰ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 7.

⁷¹ *Ibidem*, p. 7.

⁷² *Ibidem*, p. 7.

⁷³ *Ibidem*, p. 7.

jo religiniai išgyvenimai⁷⁴. Lebedys čia pasakoja, jog Vienuolį nuo pat mažens supusi religinė atmosfera, o pati aplinka buvusi ypatinga (namuose lankėsi mamos dėdė – vyskupas Antanas Baranauskas; religinga motina sūnų nuo mažens pratino prie minties apie kunigystę ir t. t.). Vis dėlto daug bendraudamas su kunigais (patarnaudavo mišiose ir pan.) ir iš arti matydamas jų žmogiškąsias silpnybes, „nuodėmes“, Vienuolis dar vaiko metų prarado motinos diegtus kunigiškojo gyvenimo idealus. Jis patyręs nemažai skaudžių išgyvenimų, ilgainiui suardžiusių „harmoningą pasaulėvaizdį“ ir „aptemdžiusių“ „pačią Dievybę“⁷⁵. Lebedys nurodo, jog „nuo to laiko pradeda jo visa pasaulėžiūra formuotis nauja linkme. Jis „praregi“, mato, kad reik būti atsargiam su viršiniu blizgėjimu, nes po juo dažnai blogis slepias. Jo akis ima vis dažniau įstebėti neviešąją gyvenimo pusę, matyti kitų nukrypimus, ydas“⁷⁶. Toliau Vienuolio kūrybos tyrėjas paaiškina, kad nei tada, nei vėliau religinis jausmas iš rašytojo širdies nebuvo išrautas – Vienuolis tada jautėsis smarkiai sukrėstas, dėl to kilęs noras atgauti „tikrąjį“ tikėjimą, tačiau jau vadovaujantis savu protu, sava nuomone⁷⁷.

Palankias sąlygas tokiai Vienuolio dvasios raidai suteikė gyvenimas Maskvoje. Studijuodamas jaunasis rašytojas lankė popo prof. Bogoliubskio paskaitas, „kur daug šviesos gauna ir į krikščionybę pradeda kitaip žiūrėti“⁷⁸. Maskvoje Vienuolis susidūrė ir su kitaip religijos, pasaulėžiūros klausimais mąščiusiais studentais lietuviais; ne vienas iš jų skelbėsi esąs indiferentiškas tikybos atžvilgiu, nes, kaip pažymi

⁷⁴ Tik Rapolas Šaltenis, Vienuolio giminaitis, jau anksčiau minėtoje savo knygoje *Tikras netikras A. Vienuolis* kiek plačiau aprašė rašytojo santykį su religija, jo pasaulėžiūrą. – Žr., pavyzdžiui, skyrių „Giliai tikintis“... *bedievis*.

⁷⁵ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 9.

⁷⁶ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 9.

⁷⁸ *Ibidem*, p. 9. – Šio profesoriaus teiginiai, jog „Kristus stebuklus darė tik miniai. Didžiausias stebuklas – naujas Kristaus įsakymas: mylėti kits kitą. Tai krikščionybės pagrindas ir laimės žemėj pagrindas“ – Vienuoliui įstrigo visam gyvenimui (*Ibidem*, p. 13.).

Lebedys, tuo laiku geras tonas reikalavęs tokiais būti⁷⁹. Bendravimas su jais nebuvo lengvas: jie Vienuolį yra netgi vadinę davatka⁸⁰. Suprantama, susitikimai ir su jais, ir su kitais asmenimis – dėstytojais bei studentais plėtė Vienuolio savivoką, keitė jo religingumo trajektorijas, tačiau paties religinio jausmo nesunaikino. Jis stengėsi įvertinti XX a. pradžios pasaulio kultūros raidos naujienas, pastebėti stipresniašias ir silpnesniašias kultūros inovacijų puses. Lebedys teigia: „Madoj buvo tada du dalyku: marksistinis socializmas, pigių brošiūrėlių pavidale skleidžiamas, o filosofijoj – materializmas ir gamtos mokslais pagrįstas pozityvizmas. Nei vienas iš jų Vienuolio taip lengvai patenkinti negalėjo. Socialistai dažnai buvo naivūs [...], o iš pozityvizmo jis tegali tikėtis, nors svyruoja, daugiausiai techninės pažangos“⁸¹.

Pasak diplomanto, jaunojo Vienuolio pasaulėvaizdžio formavimuisi nemažos įtakos turėjusi tuo metu jo įdėmiai ir godžiai skaitoma lektūra, susijusi su religijos problemomis: Émile'io Zola veikalas *Roma*, „kurio centre – socializmas, krikščionybė ir pozityvizmas“⁸², ir Ernesto Renano *Krikščionybės versmių istorija*. Lebedys toliau detaliai nupasakoja šių veikalų turinį, atskleidžia keliamas problemas, nurodo jų išvadas. Atrodo, jog pats diplomantas irgi bus įdėmiai perskaitęs ar pačius kūrinius, ar nemažai kritinės literatūros apie juos⁸³, kad galėtų geriau suprasti ir paaiškinti rašytojo pasaulėžiūros formavimąsi. Be abejo, tam didelės reikšmės galėjo turėti Lebedžio nuostata, jog religiniai klausimai – vienas iš Vienuolio kūrybos aktualijų taškų, gyvas komplikuotas religinis jausmas – viena iš gyvųjų jo kūrybos versmių,

⁷⁹ *Ibidem*, p. 10.

⁸⁰ *Ibidem*, p. 9. – Apie Maskvos lietuvių studentų būrelį, jų pažiūras, tikybos problemas Vienuolis yra rašęs savo autobiografinio pobūdžio kūrinyje „Beždžionės“ (1910). Beje, šio kūrinio nerasime sovietmečiu leistuose Vienuolio *Raštuose*.

⁸¹ *Ibidem*, p. 10.

⁸² *Ibidem*, p. 10.

⁸³ Pvz., apie Renaną Lebedys pasakoja, kaip matyti iš literatūros sąrašo, remdamasis F. Brunetiere'o veikalu *Histoire de la Littérature Française* (t. 4, Paris, 1921; apie Ernestą Renaną rašoma p. 336–352) ir knyga *Histoire de la Littérature Française illustrée* (t. 2; apie Renaną – p. 249–256).

vienas iš jo abejonių ir skausmo šaltinių, dažnai veikusių jo kūrybos pobūdį. Neatmestina nė tai, jog susidomėjimas šiais autoriais Lebedžiui nebuvo atsitiktinis ir dėl savo paties polinkių bei pomėgių, nes iš šio skyriaus susidaro įspūdis, jog čia jis apskritai daugiau vietos skiria svarstymams nei įrodymams apie konkrečią minėtų ir kitų veikalų įtaką Vienuoliui (pavyzdžiui, toliau minimos rašytojo skaitytos François René de Chateaubriand'o ir Benjamin Constanto de Rebecque'o knygos⁸⁴). Darbo autorius, puikiai suprasdamas, jog visko, ką Vienuolis iš skaitytų veikalų ir klausytų paskaitų pasisavino, išdėstyti nėra galima, pabrėžia, jog „čia ne tiek tų minčių sistema svarbi, gal jos ir nebuvo (vis reikšės svyravimai), kiek pagrindiniai bruožai, linkmės“⁸⁵. Jis visu tuo nori pabrėžti, jog religija (apie ją kalbės ir toliau savo darbe) buvo „dalykas, tikrai giliai Vienuolio sieloj įsišaknijęs, kuriuo jis visą laiką sielos ir iš kurio išganymo laukė“⁸⁶. Na, o baigdamas visą šį svarbų ir įdomų skyrių, jaunas literatūros istorikas padaro tokias išvadas:

Peržiūrėjus prigimtus palinkimus, pergyvenimus ir reikšmingąją lektūrą, aiškūs lieka keli dalykai:

- 1) tikėjimas dogmomis ir viršine krikščionybės forma sugriautas;
- 2) religinis jausmas (reikalas) tebėr;
- 3) pirmasis krikščionybės vidinis turinys priimtinas, iš jo gal tegalima tikėtis išganymo – pritaikius dabarčiai.

Bet Vienuolis ne vien savim, savo išganymu, savo laime tesirūpina. Čia svarbu visa žmonija. Pasaulis, rodos, buvo pirmąją krikščionybę priėmęs, bet nuo jos nukrypo. O kas gali jį ten grąžinti? Kuriuo keliu reikia eiti? Vienuolis pats ne reformatorius, ne akcijos žmogus. Jis tik stebi, jautriai viskam savo viduje reaguodamas. Jis eitų tuo naujuoju keliu, jei jis būtų surastas, jei būtų nors nedidelė srovė. O dabar jis juo daugiausiai gali gyventi savo viduje, dažnai svyruodamas. Čia vėl iškyla didelė aplinkos reikšmė. Todėl norint apibrėžti religinės srities reikšmę Vienuolio pasaulėžiūrai, reik peržiūrėt dar daug svarbių faktorių iš kitų sričių, kadangi asmenybė visa susiję ir vieni dalykai kitus veikia.⁸⁷

⁸⁴ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 13.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 13.

⁸⁶ *Ibidem*, p. 10.

⁸⁷ *Ibidem*, p. 13.

(Beje, Giedrius Viliūnas, straipsnyje „*Paskenduolės* interpretacijų prielaidos“ aptardamas Vienuolio „Paskenduolės“ įdomiausias – metodologiniu, pasaulėžiūrinio atžvilgiu – interpretacijos, klausia ir svarsto: „Kodėl ankstesnėse interpretacijose moralinis apsakymo patosas mažiau teliestas? Turbūt todėl, kad tais laikais, kada jos buvo atliktos, apie religines Vienuolio pažiūras nebuvo sąlygų ir mados atvirai kalbėti“⁸⁸. Straipsnio autorius taip apibūdina apsakymo etinę programą, o kartu ir vieną iš svarbiųjų Vienuolio pasaulėžiūros aspektų: „Šią programą apibūdintume kaip *neortodoksinės krikščioniškosios etikos ir sentimentalios „jautrumo“ impulso* derinį, turėdami galvoje, iš vienos pusės, krikščioniško pasaulėvaizdžio ir religinės egzaltacijos beveik centrinį vaidmenį kūrinyje, o iš kitos pusės, spontanišką ir perdėtą simpatijų herojei raišką tekste. Atitiktumų šiam turiniui tikriausiai rastume amžiaus pradžios Rusijos ir Lietuvos liberalioje humanistinėje literatūroje; jis atitiktų ir paties Vienuolio pasaulėžiūrą“⁸⁹. Taigi akivaizdžiai matosi, jog Lebedžio buvo nurodytas vienas iš galimų perspektyvių Vienuolio kūrybos tyrimo kelių, ir lieka gailėtis, kad vėliau dėl suprantamų priežasčių juo nebuvo toliau einama.)

Tolesniame skyriuje, pavadintame „Kiti pergyvenimai“, Lebedžio aptariami su tikėjimu mažiau susiję vidinio dvasinio gyvenimo dalykai. Vis dėlto čia daug kas tik paliečiama (galbūt diskretiškai nutylima?). Darbo autorius šiame neilgame skyriuje, telpančiame į 3,5 lapo, daugiau rašo apie išorinio gyvenimo įvykius, paveikusius Vienuolio dvasios raidą: mokymąsi namie, mokslus Liepojos gimnazijoje, atsisakymą eiti į kunigus, darbą ir lavinimąsi Maskvoje, gyvenimą Kaukaze, nelaimingą meilę, Lietuvos ilgesį, nenusisėkusią santuoką, pažintis su įvairiausių pažiūrų ir išsilavinimo lietuviais inteligentais,

⁸⁸ Giedrius Viliūnas, „*Paskenduolės* interpretacijų prielaidos“, in: *Antano Vienuolio Paskenduolė: Tekstas ir interpretacijos*, sudarytoja Loreta Mačianskaitė, (*Colloquia*), Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2003, p. 189.

⁸⁹ *Ibidem*, p. 189.

pirmuosius literatūrinius žingsnius (jie nesulaukė pripažinimo⁹⁰), savišvietą ir t. t. Taigi čia daugiau aprašomi biografijos faktai. Bet tai daroma siekiant nušviesti aplinką (Lebedžio akimis, svarbų faktorių rašytojo kūrybai formuotis), kurioje gyveno Vienuolis „savo svarbiausiu gyvenimo momentu, dvasinio brendimo laiku“⁹¹. Tokia aplinka negalėjusi tenkinti ir optimistiškai jį nuteikti; ji stūmėsi rašytoją nuošalėn, vertusi atsigręžti į save, silpninusi pasitikėjimą ir kitais, ir savimi pačiu (dėl to kurį laiką Vienuolis netgi nerašęs)⁹². „Apskritai kalbant, kiekvienu gyvenimo momentu vis yra dalykų, dėl kurių jis turi kęsti, kurie jį giliai paliečia, slegia. Jis vis nusivilia kitų gera valia“⁹³. Vienuolio nusivylimas aplinka vėliau išauga į pesimizmą, kaip teigia toliau savo darbe diplomantas, – tai viena niūriausių rašytojo paveikslo, kurį Lebedys čia tapo, spalvų. Štai tokią išvadą jis padaro darbo pabaigoje:

Autoriaus depresyvi psichika pasireiškė pesimizmu. Jo yra visuos kūrinuos. Vienur jis pasireiškia kaip nusivylimas žmonėmis, aplinka, kitur nuotaikoj – herojaus bejėgiškume, ieškant, siekiant kažko dar nepasiekta, nauja, bet savy jėgos nerandant ir nykstant be vilties, ir, iš viso, gyvenimo kaip tokio beprasmiškume. Pirmo periodo kūryboj to pesimizmo gal buvo daugiausia. Vėliau tas pesimizmas perėjo melancholijos giedron. Ir moralinio prado laimėjimas pasirodė. Tai paaiškinama kilusiu entuziazmu bundant tėvynei nepriklausomam gyvenimui, kai viso amžiaus svajonės rengėsi realizuotis, ir paties autoriaus subrendimu, igavimu daugiau vidinės ramybės. Kai tas nepriklausomas gyvenimas pasirodė tikra antiteze to, kas buvo svajota, pesimizmas vėl sustiprėjo. Visoj kūryboj jis pasireiškė bent likime, kaip paslaptینگai ir nesuvokiamai veikiančioj anankėj. Tik gamta tą pesimizmą ir depresiją išlygina. Kuo daugiau kūrinuos gamtos, tuo daugiau vidinio tvirtumo jaučiama, tuo daugiau ir meno, nes gamta suteikia Vienuolio kūriniam sielą.⁹⁴

⁹⁰ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 16. – Maskvos lietuvių studentų draugijoje perskaityta „Paskenduolė“, vėliau tapusi vienu žinomiausių rašytojo kūrinių, iš karto sulaukė skaudžios kritikos; Vienuoliui tada buvo patarta netgi daugiau nerašyti.

⁹¹ *Ibidem*, p. 16.

⁹² *Ibidem*, p. 16–17.

⁹³ *Ibidem*, p. 17.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 138–139.

Gamtos įtaką Vienuolio asmenybei ir kūrybai Lebedys nagrinėja skyriuje „Gamtos reikšmė“ (beveik 4 lapai teksto). Tai – labai svarbi darbo dalis dėl ypatingos reikšmės, kurią gamta turėjo rašytojui. Jo santykis su gamta tyrėjų pabrėžiamas kaip vienas pagrindinių autoriaus pasaulėžiūros momentų, ramsčių, kūrybos versmių. Kaip nurodo Albertas Zalatorius, „iki A. Vienuolio niekas lietuvių prozoje nepateikė tokių poetiškų, gražių ir prasmingų gamtovaizdžių, turinčių ne veiksmo dekoracijos, ne etnografinio etiudo, o gilesnę filosofinę, mistinę ar egzistencinę potekstę“⁹⁵. Diplomantas čia akcentuoja tokius pagrindinius momentus, turėjusius didelės įtakos Vienuolio kūrybai: rašytojas nuo mažens buvo suaugęs su nuostabiomis Anykščių apylinkėmis; su gimtųjų vietų gamta jis liko susijęs visą gyvenimą, ji sukeldavusi daug prisiminimų apie šviesias vaikystės dienas. Taip pat Vienuolio daug skaityta tokių kūrinių, kuriuose gamta užima svarbią vietą (Antanas Baranauskas, Danielis Defoe, Michailas Lermontovas, Ivanas Turgenevas, François René de Chateaubriand’as, Jeanas Jaques’as Rousseau, Guy de Maupassant’as – pastaruosius du Lebedys cituoja originalo kalba; atrodo, jog jis pats bus šiuos autorius įdėmiai skaitęs). Rašytoją paveikusi įspūdinga Kaukazo ir Krymo gamta; čia praleistos „laimingiausios Vienuolio gyvenimo dienos“⁹⁶. Gamtoje, pasak darbo autoriaus, „vėl atgyja pirmasis Vienuolis – nori tikėti tuo, kuo tikėjo, nori vėl kovoti, siekti tų dalykų, kuriais nusivylė, nori naujo gyvenimo. Ir vargu jis čia norėtų turėt prie šono draugą: kur tokį rasti, kurs jaustų, suprastų jo pergyvenimus, kuriuo galėtų pasitikėti nebijodamas nusivilti?“⁹⁷ Toliau diplomantas nurodo, jog Vienuolis gamtą išgyvendavęs trejopai: vienu atveju „jis tiesiog pasigeria jos grožiu“, „ji žadina vaizduotę ir visą pripildo“, jis „jaučiasi laimingas ir pasitenkinęs“ (tai charakteringa Kaukazo laikotarpiui);

⁹⁵ Albertas Zalatorius, *XX amžiaus lietuvių novelė (iki 1940 m.)*: Semantinis aspektas, Vilnius: Vaga, 1980, p. 246.

⁹⁶ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 19.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 20.

antru atveju Vienuolis gamtoje užmirštąs ryšius su kitais žmonėmis ir savimi pačiu, jo „sąmonės prieblando“ išskylanti „švelni, pasyvi emocija“ – nieko negalvojęs, nematęs, tik jaučiąs (pavyzdžiui, tokį poveikį jam daranti Krymo gamta); trečiu atveju Vienuolis patiria „asociatyvių tėviškės gamtos pergyvenimų“⁹⁸.

Itin svarbus tolesnis darbo skyrius, pavadintas „Vienuolio pasaulėžiūra“⁹⁹. Kaip sako Lebedys, pasaulėžiūra čia aptariama „ne tik kaip idėjinė sistema, bet ir kaip specifinis būdas *die Welt zu erleben* [išgyventi pasaulį – D.K.]“¹⁰⁰. Darbo autorius pateikia R. Müllerio-Freienfelso teiginius apie pasaulėžiūrą, jos kaitą ir pritaiko juos, apibūdindamas Vienuolį:

Pasaulėžiūra susidaro iš pergyvenimų. Paprastai pergyvenama tai, kas atitinka psichinėms funkcijoms. Pergyvenime svarbu emocinė pusė, jausmo rezonansas, kurs pas kiekvieną žmogų skirtingas. Pergyvenimo turinys turi atitikti psichinius polinkius, psichines funkcijas, nes kitaip jis nevirš pergyvenimu. Bet dažnai būna taip, kad neatitinkantys pergyvenimai visą laiką veržias. Jie pakeičia tada ne tik turimas sieloj idėjas, bet ir psichines funkcijas. Ir žmogus visai pasikeičia. Naujos pergyvenimų grandinės, atitinkamai pakeitę psichines funkcijas, padaro žmogų tik ta linkme jautrų (erlebnisfachig).

Buvo suminėta keletas Vienuolio psichologinio tipo žymių. Kaip matėm, daugiausiai būta joms neatitinkančių pergyvenimų. Todėl Vienuolio psichinės funkcijos modifikavosi ir gavosi kitą pasaulėžiūrą.

Nusivylus švenčiausiuose įsitikinimuose, nustojus tikėti gera žmonių valia, sutramdžius jį savo siekimuose, prasidėjo svyravimas, apėmė netikrumas. Iš pakilusios savijautos pereita į kiek prislėgtą, depresyvią. Afektinė pusė apskritai paliko vyraujanti. Palaužus valią, pasidaro visai nebe akcijos žmogus. Abstraktinis mąstymas, pergyvenimų įtakoje, nepadidėjo. Juo visai nustota pasitikėjimo: siste-

⁹⁸ *Ibidem*, p. 21.

⁹⁹ Šis skyrius ne toks ir ilgas – 3 lapai, o juk kalbama apie labai svarbų dalyką pasirinktam metodui. Manytume, kad šis tekstas dėl to trumpesnis, kad jau daug esminių dalykų Lebedys pasakė ankstesniuose skyreliuose, o čia pateikiamas lyg koks ankstesnio dėstymo apibendrinimas. Beje, gana painiai išdėstytas.

¹⁰⁰ Diplomantas čia remiasi R. Müllerio-Freienfelso *Persönlichkeit und Weltanschauung*, p. 9.

mos Vienuolis nesusidarys. Pojūčiai ir vaizduotė buvo labiau išlavinti Kaukaze, Kryme ir apskritai gamtos stebėjime.¹⁰¹

Patiriant nusivylimų žmonėmis, jų idėjomis, mokslo teorijomis ir pan., dažnai patenkant į nihilistinę aplinką, ne sykį ilgingis kitokio gyvenimo, taip pat susipažįstant su tam tikra lektūra ir klausantis ypatingų paskaitų Vienuolio pasaulėžiūros centru pamažėl tampa meilė – ir religinė, ir žmogiškoji¹⁰². Pats diplomantas gan painiai aiškina, kodėl taip atsitikę: „Tas meilės primatas rados be abejo pozityvinių socialinių (simpatetinių) ir sublimuoto erotinio afektų įtakoj, nes jie reikės nuo pat kūdikystės. Bet gyvenime tos meilės primato nėra, todėl ir Vienuoly ją lydi elegiškas tonas“¹⁰³. Paprasčiau kalbant, po pasaulėžiūros lūžių išlikusi krikščioniška meilė žmogui, taip pat rašytojo stipri simpatija moterims, nelaiminga meilė (ir ne viena) bei santuoka – visa tai ir suteikė Vienuolio kūriniams elegiškų nuotaikų, įdėjo į jo herojų lūpas daug svarstymų religijos bei meilės temomis. Vienuolio dvasinį gyvenimą nuolat trikdė svyravimai, iš savo „psichinių polinkių“ jis nebeišsivadavo, tačiau kritiškėsniais momentais atramą surasdavo gamtoje, kur „išnyksta depresija“ – taip apibendrina Lebedys¹⁰⁴. Gilindamasis į rašytojo psichines būsenas, toliau diplomantas jo pasaulėžiūrai apibūdinti pasitelkia W. Dilthey'aus pasaulėžiūrų tipus. Pasak Lebedžio, Dilthey'us skiria tris svarbiausias pasaulėžiūras:

1) materializmą ir gamtos mokslais pagrįstą pozityvizmą: priežastingumo ryšys nustatomas tik patirties, tikslo ir vertės sąvokoms nėra vietos, pasaulis aiškinamas išvedant psichiška iš fizinio pasaulio; 2) objektyvųjį idealizmą (panteizmą): regimoji pasaulio tikrovė suprantama kaip vidaus išraiška, kaip plėtojimasis sąmoningai ar nesąmoningai veikiančio sielos ryšio (eines seelischen Zusammenhangs), atskiras daiktas turi imanentinės Dievybės, kuri teleologiškai kuria

¹⁰¹ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 21.

¹⁰² *Ibidem*, p. 21–22.

¹⁰³ *Ibidem*, p. 22.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 23.

ir kurios kūryba gali būti vertinama; 3) laisvės idealizmą: dvasia nepasislėpusi gamtoj veikia, bet nepriklausomai nuo jos, kaip laisva, transcendentinė asmenybė (EdK¹⁰⁵, 117 p.).¹⁰⁶

Vertindamas šių tipų aspektu Vienuolio pasaulėžiūrą, Lebedys toliau prieina prie tokių išvadų: rašytojas svyruojas tarp visų trijų tipų su abiejų paskutiniųjų persvara. „Čia kalta minėta jau Vienuolio psichinė konstrukcija, kurios rezultate įsigalėjo depresija, neperėjusi į agresiją, kadangi Vienuolis ne akcijos žmogus, ir į absoliutų nihilizmą, kadangi buvo rasta atrama gamtoj. Ir paliko dominuojantis pesimizmas, su svyravimais ir pragiedrėjimais, daugiausiai gamtos įtakoje“¹⁰⁷. Reikšminga išvalga, padedanti suprasti Vienuolio laikyseną ne tik prieškarui, bet vėliau, gūdžiais sovietinės tikrovės metais!

Kitas metodologiniu požiūriu svarbus darbo skyrius yra „Kūrybos pobūdis“. Vėl pasitelkęs R. Müllerio-Freienfelso tipologiją, Lebedys jame apibūdina Vienuolį kaip kūrėją:

R. Mueller-Freienfels skiria du svarbiausiu kūrėjo tipu pagal tai ar kūryba asmenybės išraiška, visi kūriniai susiję su pergyvenimais, iš jų kilę (Ausdruckskuenstler), ar jie atrodo neturį jokio ryšio su pačiu kūrėju, jiems negalima rasti jokio pergyvenimų pagrindo, vienu žodžiu – yra objektyvūs, gavę akstiną dėl grynai išorinių aplinkybių (Gestaltungskuenstler). Pirmojo tipo kūryba yra didelė išpažintis. Abiejuose tipuose veikia skirtingos psichofizinės savybės. Vienuolio atrodo iš prigimties būta arčiau pirmojo tipo.¹⁰⁸

Darbo autorius pateikia paties rašytojo žodžius apie kūrybą bei patį kūrybos procesą (minimi begaliniai perrašinėjimai; medžiagos sėmimas iš savų įspūdžių, išgyvenimų bei patyrimų; nurodomas autobiografinis daugelio novelių pobūdis ir pan.) ir linksta jį laikyti išraiškos tipo menininku¹⁰⁹. Vis dėlto vien tokiam menininkui būdingais broožais

¹⁰⁵ Šias Dilthey'aus mintis Lebedys ima iš E. Ermatingerio veikalo *Das dichterische Kunstwerk* (2te Aufl., [Leipzig]: B.G. Teubner, 1923).

¹⁰⁶ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 23–24.

¹⁰⁷ *Ibidem*, p. 24.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 29.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p. 29–30.

Vienuolio kūrybinio portreto užbaigti Lebedys nesiryžta. Išanalizavęs visus Vienuolio kūrinius (žinia, parašytus iki 1937 m.), darbo išvadose Lebedys nurodo, jog jau pirmuoju rašytojo kūrybos periodu išryškėjo du sunkokai suderinami dalykai – Vienuolis reiškėsi kaip išraiškos tipo menininkas ir kartu rodė dėmesį daugybei gyvenimo smulkmenų. Pastaroji ypatybė jį charakterizuoja kaip objektyvų kūrėją. Tarp vieno ir kito būta tam tikros įtampos, todėl Lebedys čia pažymi, kad savotiška „kova“, vykusi tarp išraiškos ir objektyvaus menininko tipų vis labiau nusveriant antrajam, ryški visame Vienuolio kūrybos kelyje¹¹⁰.

Atrodo, kad Lebedys stengiasi išvengti Vienuolio spraudimo į griežtus rėmus, jo – žmogaus kaip psichofizinės, dvasinės būtybės, kūrėjo – uždarymo į kurio nors vieno tipo „narvą“. (Tik ne visada tai pavyksta.) Jam rūpi išryškinti tam tikrus bruožus kartu leidžiant pajusti asmenybės raiškos gaivališkumą. Įvairiu metu, įvairiomis aplinkybėmis pastarąjį gali maitinti vis kiti šaltiniai, ir apie daugelį iš jų dažnai būna sunku iš anksto ką nors tiksliau pasakyti. Tokio atsargumo Lebedys irgi galėjo pasimokyti iš jau minėto R. Müllerio-Freienfelo veikalų. Apataręs, koks yra rašytojas savęs reiškėjas ir rašytojas vaizduotojas, vokiečių teoretikas taip rašo apie kūrėjų klasifikavimą:

Čia nemėginsiu spręsti, kuri iš tų dviejų rašytojų rūšių yra vertingesnė. Mes tikrai konstatuojame, kad ir rašytojai saviraiškos, ir rašytojai vaizduotojai gali daryti patį didžiausią poveikį. O kiekvienas tikrai didis rašytojas yra kartu ir savęs reiškėjas, ir vaizduotojas, ir jeigu anksčiau šias dvi rūšis skyrėme, tai čia tebus kuo primygtiniausiai pabrėžta, kad kalbėti galima tik apie vienos ar kitos tendencijos persvarą.¹¹¹

Toliau R. Mülleris-Freienfelsas pateikia tokį atsakymą apie tipų taikymo prasmę:

Tikrai ne tam, kad sukurtume klasifikaciją dėl pačios klasifikacijos! Anaipol ne tam, kad rašytojus sugrūstume į schemą. Mūsų tipai – tai ne zoologų „klasės“, jie – tikrai priemonės, leidžiančios plūstančiam gyvenimo srautui suteikti

¹¹⁰ *Ibidem*, p. 140.

¹¹¹ Richardas Mülleris-Freienfelsas, „Poetika“, in: *Poetika*, d. 2, p. 203.

tam tikrą tvarką, bet nespraudžiančios jo į sustingusių sąvokų rėmus. Tik tas, kas supranta „tipo“ paslankumą ir lankstumą, gali juo naudotis. Ir tik darbe, tik naudojantis čia pateikta tipika, atsiskleis jos vertė. Pamėginkime taikyti ją atskiroms asmenybėms ir pamatysime, kad tariamas chaosas darosi ne toks painus, kad tai, kas atrodė neaprepiama, atskleidžia mums savo struktūrą. O kad galutinė, slapčiausia, amžinai iracionali asmenybės esmė mums visuomet liks nežvelgiama – tai tebus čia kuo griežčiausiai pabrėžta.¹¹²

Taigi lyg ir būtų galima teigti, jog psichologinis metodas neįstato kūrėjo į labai griežtus rėmus; kita vertus, mes puikiai suprantame, jog kiekvienas žmogus turi savitą pasaulėžiūrą, savitą gyvenimo patyrimą, o žmonių – daugybė, todėl ir įstatyti kiekvieno į siaurus rėmus lyg ir neįmanoma, lyg ir nėra prasmės. Beje, vėliau psichologinis literatūros tyrimo metodas buvo kritikuojamas dėl to, kad literatūros tyrinėjimus buvo nustūmęs į paskirų, individualių reiškinių sritį; jam buvo prikišama, kad dėl jo literatūra, susieta su psichologija, netenkanti visuomeninio turinio ir universalios prasmės; kad šis metodas labai priklausęs nuo tyrinėtojo subjektyvaus psichologinio ir meninio jautrumo, intuicijos¹¹³. Kritikuojama buvo ir Dilthey'aus „gyvenimo hermeneutika“, kurioje „autoriaus supratimas yra tikslas dėl tikslo, ir tekstai čia svarbūs tik kaip individualybės „sielos gyvenimo“ išraiškos“, o juk „tekstai – ne vienintelė „sielos gyvenimo“ išraiška, ne vienintelė jo objektyvacija“ ir t. t.¹¹⁴ Kaip jau minėta, Lebedys vėliau irgi pasuko nuo kūrėjo asmenybės ir jos reiškimosi kūryboje į paties kūrinio tyrinėjimus; jam vis labiau ima rūpėti stiliaus, poetinio žodžio problematika.

Na, bet tai buvo vėliau. 1937-aisiais, darbo rašymo metu, Lebedys tebebuvo ir Müllerio-Freienfelso, ir Dilthey'aus, ir kai kurių kitų didžiųjų XX a. psichologizmą propagavusių teoretikų idėjų lauke.

¹¹² *Ibidem*, p. 213.

¹¹³ Vanda Zaborskaitė, „Literatūros mokslas: idėjos ir problemos“, in: *Poetika*, d. 2, p. 23, 25.

¹¹⁴ Zenonas Norkus, *Istorika*, p. 144. – Plačiau apie Dilthey'aus kritiką žr.: *Ibidem*, p. 147–149.

Jų poveikiu galima aiškinti tikslų ir įtikinamą Vienuolio psichologinį portretą, baigiamą tapyti paskutiniuose darbo skyriuose. Štai kaip jautriai diplomantas rašytoją apibūdino skyriuje „Kūrybos pobūdis“: „Pats giliai humaniškas, jautrus, daug kentėjęs, nekartą giliai sukrėstas, tiesiog palaužtas buvęs, jis atjaučia kiekvieno nykstančio žmogaus sielą, ypatingai žmogaus, kurs, rodos, į gerą buvo linkęs, turėjo tiek gerų pradų, kuriam visa kadaise buvo brangu, kas apskritai žmogui brangu nuo amžių yra. Vienuolis tokiu būdu yra nusivylęs humanistas. Jis švelniasielis, kaip ir Biliūnas, kurio gražiausi kūrinėliai – švelniose spalvose paskendę jaunųjų dienų paveikslai“¹¹⁵. Nors rašytojas mylįs gyvenimą, bet nesąs gyvenimo džiaugsmo poetas, nes gyvenimo tikrovė tokia nesanti, o jis norįs būti ištikimas tikrovei. Todėl ir jo herojai esą gyvenimo palaužti žmonės, kaip kokie klaidžiojantys šešėliai nerandą gyvenime tikro kelio. Rašytojas kartu verkiąs su savo herojais, gyvenąs kartu su jais. „Taigi tiems „savo sugalvotiems tipams“ jis atiduoda savo jausmus ir skausmus, pats iš jų lyg išsivadudamas“¹¹⁶, – teigia Lebedys. Vienuolis nenorįs stilizuoti. Jis nieko nekaltinąs ir nemokinaš, iš jo kūrybos dvelkiąs graudumas ir liūdnumas. Taip jis sujudinaš žmogų, bet jo valios neužmušąs, nepaveikiąs taip, kad žmogus neatsitiestų. „Čia veikiama negatyviu būdu: sujudintas skaitytojas nenori būti toks, kaip skaityto kūrinio herojus, nors to herojo jam ir gaila, – jis norės būti kitoks“¹¹⁷. Apskritai daugumoje Vienuolio kūrinų galima pastebėti jo kaip autoriaus „nesikišimą“, nerodymą savo nuomonės, vertinimo vieno ar kito herojaus, jo poelgių – buvusių, esamų ar tolesnių – atžvilgiu. Žodžiu, rašytojas palieka šį tą ir skaitytoji „pagalvoti“. Beje, toks jo kūrinų „neužbaigtumas“ suteikia galimybę atsirasti daugybei pačių įvairiausių interpretacijų (prisiminkime, kiek interpretacijų yra sulaukusi viena tik „Paskenduolė“): „Tokia

¹¹⁵ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 31.

¹¹⁶ *Ibidem*, p. 31.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 32.

„nepabaigta“ meninė konstrukcija provokuoja nepabaigiamą, su kiekvienu nauju kontekstu vis pasipildantį kūrinio reikšmių srautą¹¹⁸. Taigi, toliau nurodo Lebedys, „kadangi Vienuoly vyrauja emocijos, jis yra Stimmungsdichter [nuotaikos kūrėjas (poetas) – D. K.]. Kiekvienoj novelėj vaizduoja kokią nors nuotaiką. Ji persiduoda skaitytojui, kai nuskamba paskutinis pasakojimo žodis. Šiaip skaitydamas dar jos dažniausiai nejauti“¹¹⁹. Vienuolio sukurtoji nuotaika sukelianti skaitytojui asociacijų ir minčių, priverčianti „pagalvoti“, pačiam įvertinti herojų ar jo poelgius¹²⁰.

Vienuolio novelės pobūdį, savumus diplomantas aptaria skyriuje „Vienuolio novelė“ (5,5 lapo). Lebedys, jau anksčiau nustatęs Vienuolio kaip menininko tipą (išraiškos tipo kūrėjas), pritaiko tai rašytojo kūrybos apibūdinimui. Jis tvirtina: „Tai pasireiškia ne tik medžiagos – fabulos pasirinkime, jos artime, didesniai ar mažesniai vaizduojamojo personažo dvasiniam giminingume autoriui, bet svarbiausia nuotaikoj, kuria jo kūrinėliai kvėpuoja. Ir ta nuotaika (Stimmung) yra svarbiausias jo novelės savumas“¹²¹. Vienuolio novelė, diplomanto manymu, neatitinkanti klasikinės novelės reikalavimų: dažnai neturinti rėmų; nepasižyminti veiksmu; dažniausiai nesą pasakotojo, tik objektyvus pasakojimas; ji labiau tinkanti skaityti, o ne klausyti; rašytojas nekoncentruojąs fabulos; jos centre esąs herojus, o ne įvykis; vaizduojama daugiau herojaus nuosekli ilga evoliucija, o ne persilaužimo momentas ar svarbus gyvenimo įvykis; jo rašytojas neiškeliąs iš kitų tarpo, nes jam svarbiau esąs ne pats įvykis, o jo pasekmės, santykiai su kitais svarbiais įvykiais bei gyvenimo smulkmenomis herojaus asmenybėje ir jo įtaka herojaus nuotakai; novelės Vienuolis pernelyg apkraunąs gyvenimiškais smulkmenomis, per dažnai nukrypstąs į šalį; nesą stiprių motyvų, kovos, mažai

¹¹⁸ Giedrius Viliūnas, „Paskenduolės interpretacijų prielaidos“, p. 188.

¹¹⁹ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 32.

¹²⁰ *Ibidem*, p. 32.

¹²¹ *Ibidem*, p. 50–51.

dialogų; kiekvieno personažo kalba nesanti niuansuota; niekuomet nevaizduojama herojaus išvaizda, tik jo vidinės savybės; mėgstama kontrastuoti palyginimais ir prisiminimais iš praėjusio gyvenimo, o tai dažnai trukdo veiksmo eigą; kūrinius dažnai gelbsti gamtos aprašymai, gamta susijusi su herojumi iš vidaus ir t. t.¹²²

Taigi „turint galvoj visus minėtus dalykus matos, kaip sunku sukurti menišką novelę, kuri juos nugalėtų, bent nenukentėtų nuo jų. Sunku nestilizuojant, o stengiantis būti ištikimam gyvenimo tikrovei, imant daug smulkmenų ir neiškeliant vieno kurio įvykio sukurti tobulą novelę, kurios svarbiausias savumas – nuotaika“¹²³. Išvadose Lebedys nurodo, jog Vienuolis „davė tobuliausią prieškariniam mūsų literatūros laikotarpy novelę ir užėmė reikšmingą vietą lietuviško stiliaus evoliucijoje. Jis buvo reprezentatyvus, naujas ir stiprus“¹²⁴. Darbo autorius pabrėžia, jog savo meniškumu išsiskirianti „Paskenduolė“; ją ir prof. Mykolaitis laiką geriausia to laikotarpio novele¹²⁵. Toliau analizuojamas šis kūrinys. Novelės analizė šiandien nebeatrodo kuo nors išsiskirianti iš daugelio kitų interpretacijų, todėl jos nebeaptarsime. Tik pasakysime, kad darbo autorius pabrėžia, jog šioje novelėje ypatinga vieta skiriama gamtai, ir toliau kūrinį analizuoja, atsižvelgdamas daugiausia į šį faktą.

Darbo pabaigoje – skyriuje „Baigiamosios išvados“ – diplomantas geriausiai Vienuolio kūriniais pripažįsta keletą jo novelių. Būtent jose rašytojas pasireiškia kaip išraiškos tipo menininkas. „Daugelis novelių personažų yra tiesiog jo [Vienuolio – D. K.] emanacijos. Tose novelėse Vienuolis menininkas ir žmogus geriausia save apreiškė“¹²⁶. Toliau diplomantas daro tokias – gal kiek netikėtas atsižvelgiant į

¹²² *Ibidem*, p. 51–53. – Tokias išvadas diplomantas daro nagrinėdamas šias noveles: „Pati“, „Studiosus“, „Užžėlusiu taku“, „Grįžo“, „Provokacija“, „Paskenduolė“.

¹²³ *Ibidem*, p. 54.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 140.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 54.

¹²⁶ *Ibidem*, p. 140.

visą darbo turinį¹²⁷ – išvadas apie Vienuolio psichologizmą: „Buvo kartkartėmis kritikų giriamas Vienuolio psichologizmas, o jo novelės vadinamos psichologinėmis (ypač „Inteligentų palata“). Kaip buvo minėta nagrinėjant atskirus veikalus – psichologizmo Vienuolio kūryboj mažai. Jo įspūdį sudarė novelių nuotaikingumas – nuotaikos vieningumas ir gilus subtilus nuoširdumas. Kur to nėra – psichologizmo stoka priklaiojama. Taigi Vienuolis mums lieka Ausdruckskuenstler ir Stimmungsdichter. O jo menas – nuotaikinė novelė“¹²⁸.

Kiek „kitokios“ nei daugelio Vienuolio kūrybos interpretatorių ar mažiau jų akcentuotos, bet gan logiškos Lebedžio išvados ir apie rašytojo geriausias pirmojo bei antrojo periodų noveles. Tai būtų, diplomanto požiūriu, „Paskenduolė“, „Rudens gėlės“ ir „Inteligentų palata“. Darbo autorius teigia, jog jose geriausiai atsispindi tų laikotarpių rašytojo pasaulėžiūra, parodyta jo intymioji sielos pusė, sielos išraiška, nes vaizduojamasis turinys čia atitiko jo meninius polinkius, slaptas kūrybos galias, nuotaiką. Lebedžiui atrodo svarbu šiuos tris

¹²⁷ Palyginkime kitų literatūrologų teiginius apie Vienuolio kūrybos psichologizmą. Juozas Stonys: „Psichologinė analizė A. Vienuolio ankstyvojoje prozoje [...] nėra koks laikinas dalykas, pasitaikąs atsitiktinai kuriame apsakyme, o pastovi ypatybė. [...] A. Vienuolio kūryba prilygsta žymiausių lietuvių rašytojų psichologų indėliui“ (Idem, *Psichologizmas ir lietuvių proza: (iki 1917 metų)*, Vilnius: Vaga, 1979, p. 200); „Psichologinės krypties raidoje A. Vienuoliui priklauso žymi vieta“ (Idem, „Psichologinė analizė ankstyvojoje A. Vienuolio prozoje“, in: *Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje*, p. 89.); „Psichologizmas – esminis A. Vienuolio kūrybinės individualybės bruožas, ir jį aprašant galima pažinti svarbių šio rašytojo ypatybių. Tai integralinė jo prozos dalis, ne atsitiktinis priedas, turįs „pagilinamąją“ prasmę. Iškilio jis pačioje rašytojo kūrybos pradžioje ir reikėsi iki pat paskutiniųjų kūrinių (tiesa, nevienodai intensyviai)“ (Idem, „Antano Vienuolio psichologizmas“, in: *Antanas Vienuolis šiandien*, Vilnius: Vaga, 1984, p. 75). Vytautas Vanagas (Idem, *Realizmas lietuvių literatūroje*, Vilnius: Vaga, 1978, p. 144, 153, 251, 258, 270, 319, 342) ir Vytautas Kubilius (Idem, „Psichologinis realizmas“, in: Idem, *XX amžiaus literatūra*, Vilnius: Alma littera, 1995, p. 47) Vienuolį priskiria psichologinio realizmo kryptčiai. Albertas Zalatorius kalba apie Vienuolio psichologinį pasakojimą (Idem, *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 320) ir psichologinę analizę (Idem, [„Psichologinis momentas A. Vienuolio apsakymuose“], in: *Antanas Vienuolis literatūros moksle ir kritikoje*, p. 84–87).

¹²⁸ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 140.

kūrinius suvesti sintezėn, atrasti jų vidinius ryšius ir taip juos geriau suprasti ir išaiškinti¹²⁹. Jis rašo:

Susidursim su pagrindiniu klausimu, kuris iš karto atrodys griaunąs šio rašinio pagrindus ir supozicijas. Visų tų geriausių novelių centre – **moters siela**¹³⁰, jos sunkiai suvokiamas ir apibrėžiamas jautrumas, gilumas ir grožis, kurio negalima suimti logikos sąvokomis ir sprendimais, tik meno priemonėmis perduodama slapta gyvybė, visa ko šaltinis. Tad reik išspręsti klausimą, kaip suderint tą faktą su išraiškos ir nuotaikos menininko tipu. Vien dėlto, kad toks klausimas iškilo, nereik dar Vienuolio išbraukt iš šio tipo menininkų skaičiaus, o reikia ne tik suderint, bet įrodyt, kad šioj srity Vienuolis kaip tik ir turėjo pasireikšti, kad čia jis turėjo išlieti savo sielą, panaudodamas meninius sugebėjimus, nes čia kaip tik buvo atitinkamiausia medžiaga, kurią jis apipavidalino, apreikšdamas save. Pagrindo šiam aiškinimui rasis pradžioj duotoj jo asmenybės ir pagrindinių psichikos bruožų sintezėj. Buvo pažymėta kaip vyraujantis nusiteikimas pasyvi depresija – pesimizmas, nežūrint daugybės daigų, kurie veržės į šviesą, gyvybę. Kartu veikė ir erotinis pradas, pasireikšdamas kiek sublimuotai. Jo pasireikšimą matėm ir pačiam pasaulėžiūros centre. [...] Matėm, kad ir religijos centre – meilė. Tad kas artimesnio, labiau viliojančio Vienuolį kaip moters siela? Žinoma, ne kiekvienos moters, o tos kuklios, jautrios, savo švelnumu kenčiančios aplinkoj. Taigi depresyviai nuteikta siela ir erotinis pradas čia rodo atitinkamiausią išsiliejimo ir kartu išsivadavimo sritį. Vadinas, gamta ir moteris tapo Vienuolio kūrybos pagrindiniai objektai. Taigi tas faktas ir iš po jo kyląs klausimas, rodos, išsprendžiamas teigiamai.¹³¹

Lebedys tam pateikia ir dar vieną paaiškinimą, lygindamas Vienuolį su Johannu Wolfgangu Goethe, kurio kūryba, jo paties žodžiais tariant, buvusi išpažintis, o erotinis pradas jame užėmęs vieną centrinę vietų: „Goethe davė daug moterų atvaizdų, palikdamas išraiškos tipo menininkas. Jis pats sakosi, kad tų moterų pavidalai jame buvo iš prigimties ir jis suteikė jiems meno pasauly gyvenimą, žinoma, semdamasis bruožų ir iš gyvenimo tikrovės (Mueller-Freienfels, PuW skyrius apie Goethe, 227–228 p.¹³²). Šie abu aiškinimai derinas, juos galima

¹²⁹ *Ibidem*, p. 85.

¹³⁰ Paryškinta straipsnio autorės.

¹³¹ *Ibidem*, p. 85.

¹³² Čia Lebedys naudojami jau minėtos R. Müllerio-Freienfelso knygos *Persönlichkeit und Weltanschauung* mintimis.

sujungti į vieną, gal daugiau reikšmės vis dėlto duodant pirmajam“¹³³. Beje, ar yra kas lyginęs *Vienuolį su Goethe*? Kažin.

Beje, šiose novelėse, pasak Lebedžio, galima stebėti *Vienuolio* vaizduojamų moterų evoliuciją – pastaroji susijusi ir su paties autoriaus vidiniais pasikeitimais, pasaulėžiūros kitėjimais, pagaliau ir gyvenimo faktais. „Paskenduolės“ laikotarpiu autorius buvęs neramus, skaudėjęs sielos žaizdos, tad ši novelė – tarsi tylus protestas; „Rudens gėlės“ – jau tyli rezignacija, o „Inteligentų palata“ – tylus nykimas ir tas protestas labiau rezignuojantis, apvilktas meno rūbais, sunkiai pastebimas, nes autorius subrendęs ir kaip žmogus, ir kaip menininkas. Tobulėjusi ir jo novelė¹³⁴.

Darbo pabaigoje diplomantas taip nusako *Vienuolio* kūrybos, pasaulėžiūros esmę:

Vienuolio kūrybos tikslas visam kūrybos kely liko tas pats, nors ir skirtingais keliais jo siekta. Pradedant „Grįžo“ ir baigiant „Viešnia iš šiaurės“ galima sakyti, kad *Vienuolio* menas buvo skirtas „paslėptoms žmogiškumo stygom pajudinti“. Žinoma, neteisinga būtų prileisti, kad tuo dėsniu vadovaujantis visa buvo kuriama, nes kūryba iracionali. Tik toks kūrybos tikslo supratimas artimiausias *Vienuolio* psichikai, lyg nesąmoningai iš jos išplaukia. Pradžioj buvo daugiau vis dėlto „menas menui“, išsakymas savęs, rodant nelaimingus žmones sujudintas skaitytojas savaime nenorės būt panašus. Vėliau feljetonuose aiškiai pajuokiamą menkystę viešajam gyvenime pasireiškianti. Už to pesimizmo slepias kitokio gyvenimo troškimas ir viltis. [...] To pat tikslo dar sąmoningiau siekiama paskutiniojo periodo kūriniiais, meilės ar tikėjimo iškėlime, kaip žmogaus laimės pagrindo.¹³⁵

O štai diplominio pabaigos užuominą apie *Vienuolio* būsimų kūrinių esmę, vertę dabar mums leidžia patikrinti visagalis laikas: „Apie nespausdintus ir dar neparašytus kūrinius nekalbėsime a priori, nors ir norėtus prileisti, sprendžiant iš priečių išvadų, kad jų vertę sudarys

¹³³ Jurgis Lebedys, *Vienuolio kūrybos raida*, p. 86.

¹³⁴ *Ibidem*, p. 86.

¹³⁵ *Ibidem*, p. 139.

tai, kiek jie bus nuoširdūs, susiję su kūrėjo asmenybe ir turės atramos gyvenimo tikrovę¹³⁶.

Taigi Lebedys piešia turiningą, sudėtingą, spalvingą, o kartu ir kiek niūroką jautraus rašytojo ir komplikuoto žmogaus paveikslą, glaudžiai susijusį su aplinka bei epocha. Apskritai skaitant darbą susidaro įspūdis, jog Vienuolis „matomas“, jaučiamas, kaip minėta, iš labai arti, tarsi pro padidinamąjį stiklą, o dauguma sovietmečio literatūrologų aprašo jį lyg iš tolo (bent jau taip pasirodė straipsnio autorei – daug mūsų patirčių būna sunkiai apčiuopiamos). Diplomantui rūpi smulkiausia detalė. Gal todėl (dėl požiūrio iš labai arti) rašytojas neatrodo toks „gražus“, idealus. Vienuolis čia dar laisvas nuo sovietmečio grandinių, etikečių, „neužtušutas“, tiesiog žmogiškas.

Apskritai visame darbe galima justti diplomanto įžvalgumą, įsijautimą, subtilumą, sugebėjimą pastebėti, dažnai vos apčiuopiamus dalykus suformuluoti, apibendrinti, sintetinti ir sistemingai išdėstyti laikantis pasirinkto metodo gairių. Jaunasis mokslininkas puikiai sugeba apibūdinti rašytojo individualybę, jo pasaulėžiūros kitimus, sielos „virptelėjimus“ viename ar kitame kūrinyje. Žinodamas, ko gero, nemažai rašytojo intymiojo gyvenimo faktų, taip pat tokių dalykų, kurie būtų galėję jam geriau padėti įrodinėjant pasirinktu metodu kūrėjo gyvenimo ir jo kūrybos glaudų ryšį, bet pats būdamas subtilus ir diskretiškas žmogus, Lebedys nutyli tokius faktus bei įvykius arba pamini juos vos keliais žodžiais (greičiausiai nenorėdamas viešinti to, kas buvo Vienuolio pasakojama asmeniškai jam, pavyzdžiui, apie komplikuotus santykius su pirmąja žmona, kovos už sūnų peripetijas – visa tai neigiamai veikė patį rašytoją, atėmė iš jo daug kūrybinių jėgų, galbūt, kai kur suteikė daugiau pesimizmo, niūrių nuotaikų jo kūriniams, herojams). Neginčijama Lebedžio darbo etika, atsispindinti jau pirmuosiuose jo darbuose!

¹³⁶ *Ibidem*, p. 140. – Apie Vienuolio kūrybos svyravimus, kūrinių nelygiavertiškumo priežastis žr.: Albertas Zalatorius, *Lietuvių apsakymo raida ir poetika*, Vilnius: Vaga, 1971, p. 308–311.

Kita vertus, žvelgiant iš šių dienų perspektyvos, nėra labai lengva skaityti šį tekstą. Kartais dėstymas lyg stringa, nesilieja, mintis, žiūrėk, ima ir pasuka toli į šalį nuo pagrindinės temos (ypač tai matosi ten, kur atpasakojamas kai kurių novelių turinys); kartais jaunasis mokslininkas vis dėlto bando medžiagą dirbtinai sprauti į pasirinktus rėmus ar schemas. – Skaitant darbą nuolatos kildavo klausimas, ar darbo autorius, labai „sąžiningai“, nuosekliai remdamasis Müllerio-Freienfelso metodologija, Dilthey'aus pasaulėžiūrų tipologija, „nesusiaurino“ Vienuolio, jo kūrybos vaizdo, ar neįstatė į per daug ankštus rėmus? Ko gero, galima atsakyti, jog iš dalies taip ir atsitiko. Bet jei ši metodologija siaura, tai kokią pasirinkti? Juk nereikėtų puoselėti vienintelio teisingo kelio iliuzijos. Variantų galybė¹³⁷. Gal teisus Leo Spitzeris, sakęs, jog „apskritai galimybė suklysti nėra kriterijus, vertinant metodą“¹³⁸? Gal reikėtų įsiklausyti į tokius jo žodžius: „Skaityti, atidžiai skaityti – toks yra mano vienintelis darbo metodas“¹³⁹. Gal teisus vokiečių literatūrologas Oskaras Walzelis (kalbėdamas apie W. Dilthey'aus ir H. Wölfflino darbus), sakydamas, jog „nereikia skubėti atmesti, kas anksčiau nuveikta, jeigu tai ir toli gražu nebūtų galutinis tiesos žodis“¹⁴⁰? O gal apskritai reikėtų ištrūkti iš metodų nelaisvės, kaip siūlo Derrida ar Gadameris?¹⁴¹ „Bet ir Derrida, ir Gadameris savo sekėjų yra siejami su metodais ir neišvengiamai „metodizuojami“ ar bent „modeliuojami“. Iš metodų nelaisvės ištrūksta tik kūrybingiausios humanitarinės natūros, veikiančios autoritetiškai ir kalbančios iš principo „idiomatiškai““¹⁴². Bet kuriuo atveju, iš kiekvieno metodo, manytume, galima pasisemti vertingų, artimiausių

¹³⁷ „Literatūros supratimo problematika neaprepiama. Literatūros supratimas funduoja literatūros aiškinimo, interpretavimo, analizės metodus“, žr.: Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, p. 11.

¹³⁸ Leo Špiceris, *Stiliaus studijos*, in: *Poetika*, d. 2, p. 250.

¹³⁹ *Ibidem*, p. 251.

¹⁴⁰ Oskaras Valcelis, *Turinys ir pavidalas grožiniame kūrinyje*, in: *Poetika*, d. 2, p. 219.

¹⁴¹ Viktorija Daujotytė, *Literatūros filosofija*, p. 81.

¹⁴² *Ibidem*, p. 81.

savajam požiūriui dalykų, kiekvienas metodas savaip papildo, dėlioja mūsų supratimo, pažinimo, tradicijos mozaiką.

Galbūt ne visada norisi sutikti ir su diplominio darbo išvadomis, lyg ir ne visai paremtomis akivaizdžiais faktais; ne visur nuosekliai pereinama iš vieno stambaus ar smulkesnio skyriaus į kitą ir pan. Bet tai nė kiek nemenkina darbo. Reika turėti omenyje, jog tai vis dėlto studento darbas, pirmieji būsimo žymaus mokslininko žingsniai.

Paradoksalu, bet laikas leidžia mums daryti iš pirmo žvilgsnio keistus dalykus, na, kad ir pasakoti apie žmogų jo paties kažkada pasakytais ar parašytais žodžiais. Tai mums šių dienų suteikta privilegija. Štai ką Lebedys sako Vytauto Vanago disertacijos „Antanas Strazdas“ recenzijoje apie mokslininko meilę: „Mokslininko meilė kiek kitokia: ji pareiškama ne skambiomis deklaracijomis, o didžiausiu sąžiningumu ir kruopštumu, įtemptomis pastangomis išskelti kiekvieną bruoželį, detalę, atkurti tikrąjį paveikslą“¹⁴³. Šie žodžiai puikiai apibūdina paties Lebedžio darbo stilių; visa tai atsispindi ir čia pristatytame diplominiame darbe, požiūryje į Vienuolį, kalbėjimo stiliuje apie rašytoją ir pan. Turbūt galima teigti, jog rašytojas (kūrėjas, interpretatorius) kurdamas formuoja ir pats save, su kiekvienu kūrinium, darbu, tekstu kažkiek nusmaigsto savo ateities gaires. Taip, atrodo, buvo ir su šiuo Lebedžio darbu. Jame aiškiai matyti jo kaip žmogaus, kaip mokslininko, kaip kūrėjo, interpretatoriaus esminės savybės: kuklus, nuoseklus, įsigilinęs į tai, ką daro, reiklus sau ir kitiems, mokąs ir pagirti, įžvelgti gerąsias žmogaus ir jo darbo puses, ir taikliai pastebėti trūkumus.

Rašant straipsnį apie šią Lebedžio jaunystės studiją susiliejo, susisiejo daug dalykų: ne vienos kartos žmonės, jų tekstai, jų perskaitymai, kelios laiko atkarpos, skirtingos ir panašios pasaulėvokos. Kiekvienas iš jų savitas; net ir tą patį laiką kiekvienas išgyvena, suvokia, interpretuoja savaip. Visa tai vienas kitą pildo, susiję tam tikrais ryšiais. O

¹⁴³ Jurgis Lebedys, „V. Vanago disertacija *Antanas Strazdas*“, in: Idem, *LB*, t. 2, p. 79.

sudėjus tuos savitus požiūrius, mintis, spalvingesnė ir įvairesnė tampa ir mūsų istorijos, kultūros, mentaliteto mozaika. Bandydami prisiminti, išsiaiškinti, suprasti, ką jautė, kaip mąstė praeities žmonės: menininkai, kūrėjai, mąstytojai ir kiti, mėgindami apibūdinti, kokią įtaką jie darė mūsų šiandieniniam mentalitetui, mes geriau suprantame save pačius, gyvenamojo laikotarpio ypatybes, pajėgiame įvertinti požiūrių, pasaulėžiūrų ir pasaulėvokų sankirtas ir taip greičiau surandame atsakymus į vis išskylančius svarbius klausimus. Juk „kiekvienas laikas turi savo šviesiąsias prasmes. Kai įsižiūri, iš kartos į kartą, iš šimtmečio į šimtmetį jas jungia tęstinumas. Didelis menas jį suvokti...“¹⁴⁴

Dialogas su praeitimi – tai klausimai jai ir jos klausymasis (taip galima būtų perfrazuoti Gadamerį). Atrodo, kad Lebedys mokėjo „klausytis“ ir „išgirsti“, ką jam sako tekstai – tokia yra ir jo Vienuolio kūrybos interpretacija. Kokį šio rašytojo paveikslą nutapys kas nors kitas? Jis bus neišvengiamai kitoks, perėjęs per kito interpretatoriaus, suvokėjo prizmę, net jei remtųsi ta pačia metodologija. Tekstas-kūrinys bus kitoks, nes „tekstų galimybės – begalinės“¹⁴⁵; „analizę galima „baigti“, bet neįmanoma užbaigti“¹⁴⁶. Tad perskaitykime Vienuolį „iš naujo“, pabandykime suvokti, suprasti, priimti jį „kitaip“, interpretuokime.

Įteikta 2005 09 29
Parengta 2005 12 03

¹⁴⁴ Meilė Lukšienė, „Pratarmė“, in: Julija Biliūnienė-Matjošaitienė, Meilė Lukšienė, *Laiko prasmės*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004, p. 12.

¹⁴⁵ Viktorija Daujotytė, *Tekstas ir kūrinys*, p. 44.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 45.